

B. ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΔΥ' ΕΚΔΟΣΙΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

Ὁ Βουλευσμᾶς ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ καταβάλλῃ ὑπερανθρώπους προσπάθειας διὰ τὴν ἐκδοσιν διαφόρων βιβλίων ἄκρως ἀπαραιτήτων διὰ τὸ Γένος¹. Ὡς ἀντελήφθημεν ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ, μέγα μέρος τῆς ζωῆς του ἠνάλωσεν οὗτος διὰ τὴν συγκέντρωσιν χειρογράφων, παραβολὴν αὐτῶν, διάρθρωσιν ἐργασιῶν, συνταχθεῖσων ὑπὸ διαφόρων προσώπων, ἐκδοσιν συγγραμμάτων ἀνηκόντων εἰς γνωστὰ καὶ φίλα πρὸς αὐτὸν διακειμένα πρόσωπα, ὡς καὶ ἐκδοσιν μελετῶν ἐν ἀρχαίοις χειρογράφοις ἀποκειμένων.

1. Τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Γραμματικῆς» τοῦ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου

Ὁ Βουλευσμᾶς, ὡς καὶ πλεῖστοι ἄλλοι τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς του, παρετήρει τὴν ἐπικρατοῦσαν παρὰ τῷ λαῷ ἀμάθειαν καὶ κατέβαλλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀφορήτου ταύτης καταστάσεως, ἡ ὁποία, ὡς γνωστόν, ἠπεύλει καὶ αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόστασιν τοῦ Γένους. Πολὺ ἐνωρίς, καὶ εἰδικώτερον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ. ἀναγεννήσεως τῆς Ἑκκλησίας, καὶ δι' αὐτῆς τοῦ Γένους, ἐγίνε δεόντως ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ ἔλλειψις βιβλίων, καὶ δὴ τῶν ἀπαραιτήτων διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν νέων, ἐδημιούργει τὴν ὑφισταμένην ἐν πολλοῖς κακοδαιμονίαν ἐν τῇ παιδείᾳ. Ὡς ἐκ τούτου ἡ προσπάθεια τοῦ Βουλευσμᾶ ἐστράφη, ὡς καὶ ἄλλων τινῶν συγχρόνων αὐτοῦ², εἰς τὴν ἐκδοσιν βοηθητικῶν τῆς γλώσσης βιβλίων, διὰ τῆς μελέτης τῶν ὁποίων θὰ ἐτίθεντο αἱ βάσεις διὰ τὴν περαιτέρω μόρφωσιν τῶν νέων, τῶν ὁσημέραι ἀπομακρυνομένων ἐκ τῆς λογίας πνευματικῆς κληρονομίας διὰ τῆς ἀπωλείας τοῦ πατροπαράδοτου γλωσσικοῦ γραπτοῦ ὄργανου. Ἡ τάσις αὕτη τοῦ Βουλευσμᾶ γίνεται ἐμφανῆς ἐκ τῆς ἀλληλογραφίας αὐτοῦ μετὰ τοῦ Γεωργίου Κρομμύδη καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου, τοῦ ἱατροφιλοσόφου³. Δι' αὐτῆς προσεπάθει νὰ πείσῃ ἀμφοτέρους περὶ τοῦ ἀναγκαίου τῆς ἐκδόσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Καραϊωάννου ἐκπονηθείσης «Γραμματικῆς».

Τὸ ἱστορικὸν τῶν προσπαθειῶν τοῦ Βουλευσμᾶ πρὸς ἐκδοσιν τῆς «Γραμματικῆς» ταύτης ἔχει ὡς ἐξῆς. Ὁ Βουλευσμᾶ πολὺ πιθανὸν ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου κατὰ τὴν πρώτην εἰς Δακλίαν μετάβασιν αὐτοῦ, ὁπότε καὶ εἶχεν ἀσφαλῶς πληροφορηθῆ περὶ τῶν προσπαθειῶν τούτου πρὸς

1. Βλ. ἐπιστολὴν πρὸς Γεώργιον Κρομμύδην, κῶδ. 6020 (513), σ. 140, 8ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 162, καὶ 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Ἀβράμιον, πατριάρχην Ἱεροσολύμων, κῶδ. 6020 (513), σ. 166.

2. Βλ. *Μ. Γεδεών*, Σχολεῖα καὶ βιβλία κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., ἐνθ' ἄνωτ., σ. 334 - 338. Κυρίως ὡς πρὸς τὴν σύνταξιν καὶ ἐκδοσιν βιβλίων γραμματικῆς βλ. σ. 337.

3. Βλ. ἐπιστολὴν πρὸς Γεώργιον Κρομμύδην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 139 - 141, 1ην καὶ 2αν ἐπιστολὰς πρὸς Κωνσταντῖνον Καραϊωάννου, ἱατροφιλόσοφον, κῶδ. 6020 (513), σ. 145 - 148 καὶ 165 - 166.

συγγραφήν καὶ ἐκδοσιν βιβλίων. Ὁ Κωνσταντῖνος, ὁ Ιατροφιλόσοφος¹, μετὰ τὸ πέρασ τῶν σπουδῶν του ἤσκησε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ Ιατροῦ ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἐκεῖ συνεδέθη διὰ στενωτάτης φιλίας μετὰ τοῦ Γρηγορίου Ἀλεξάνδρου Γκίκα, ὅστις ἀνεδείχθη κατὰ τὸ ἔτος 1765 ἡγεμὼν Μολδαβίας. Ὅτε ὁ Γρηγόριος Γκίκας μετέβη εἰς Μολδαβίαν πρὸς ἀνάληψιν τῶν ὑψηλῶν αὐτοῦ καθηκόντων, παρέλαβε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Καραϊωάννου. Οὗτος ἐν Μολδαβίᾳ ἐπεδείξατο ἰδιαιτέραν δραστηριότητα ὄχι μόνον ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ Ιατρικοῦ αὐτοῦ ἐπαγγέλματος, ἀλλ' ὡς φιλόσοφος, ὄργανωτῆς τῶν τῆς παιδείας τοῦ ἐκεῖ ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς διδάσκαλος τῆς ἐν Ἰασιῶ Ἀκαδημίας. Ἡ ἐπαφὴ τοῦ Βουλευσμά μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου, μετὰ τὴν γνωριμίαν των, φαίνεται ὅτι διετηρήθη. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ συναφθεῖσα μεταξὺ τῶν δύο ἀνδρῶν συμφωνία, ὅπως ὁ μὲν Καραϊωάννου παραδώσῃ εἰς τὸν Βουλευσμᾶν τὴν ὑπ' αὐτοῦ ἐκπονηθεῖσαν «Γραμματικὴν», ὁ δὲ Βουλευσμᾶς ἐξεύρη καὶ δαπανήσῃ τὰ ἀπαιτούμενα διὰ τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς χρήματα². Ἐνῶ ὁμοίως ἀνεμένετο ἡ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐκπλήρωσις τῶν ὑπεσχημένων, ὁ Βουλευσμᾶς ἐπληροφόρηθη τὸν θάνατον τοῦ Καραϊωάννου. Εὐθύς τότε ἔγραψε πρὸς τὸν Γεώργιον Κρομμύδην³, ὅστις ἀποκαλεῖται ὑπ' αὐτοῦ λόγιος καὶ προσφωνεῖται «εὐγενής», ἐπιδιώκων νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ σχετικῶς πρὸς τὴν ἐκδοσιν τῆς «Γραμματικῆς». Ὁ Γεώργιος Κρομμύδης διετῆρει στενωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Καραϊωάννου, συνδεόμενος δι' ἀδελφικῆς μετ' αὐτοῦ φιλίας⁴. Ὁ Βουλευσμᾶς δι' ἐπιστολῆς του ἐξελιπάρει τὸν Γεώργιον, ὅστις διέμενον ἐν Νίζνη, νὰ καταστήσῃ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ καὶ ἀποστείλῃ τὸ ταχύτερον εἰς Βενετίαν ἢ Βιέννην τὴν «Γραμματικὴν» εἰς πρόσωπον ὑποδειχθησόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Οὕτως, ἔγραψε, θὰ ἠδύναντο ἀμφότεροι νὰ πραγματοποιήσουν μίαν ἀξιόλογον προσφορὰν χάριν τῆς φιλίας τοῦ κοινοῦ γνωρίμου των Κωνσταντίνου. Ὁ Βουλευσμᾶς

1. Αἱ σχετικαὶ περὶ τοῦ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου πληροφορίες παρὰ Κ. Σάβα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 556 - 558, Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 339 - 400 καὶ 404 - 406, καὶ Ν. Φωροπούλω, Καραϊωάννης Κωνσταντῖνος, ἐν ΘΗΕ, 7, 343 - 344.

2. Βλ. ἐπιστολὴν πρὸς Γεώργιον Κρομμύδην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 140.

3. Πληροφορίας τινὰς περὶ τοῦ Γεωργίου εὕρισκει τις παρὰ Παπαδοπούλω - Βρετῶ, Νεοελληνικὴ φιλολογία, ἢτοι κατάλογος τῶν ἀπὸ πτώσεως τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας μέχρι ἐγκαθιδρύσεως τῆς ἐν Ἑλλάδι βασιλείας τυπωθέντων βιβλίων παρ' Ἑλλήνων εἰς τὴν ὁμιλουμένην ἢ εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἐν Ἀθήναις 1854, τόμ. 2ος, σ. 289, ὡς καὶ παρὰ Ι. Φιλίτη, Ἡ οἰκογένεια Κρεμμύδη ἢ Κρομμύδα, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ» 3 (1928), σ. 216 - 217, ἐξ οὗ λαμβάνουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς παρεχομένας ὑπ' αὐτῶν πληροφορίες ἢ Α. Χατζιμηγάλη, Οἱ ἐν τῷ Ἑλληνοσχολεῖῳ Μετσόβου διδάξαντες καὶ διδασκόμενοι, «Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ» 15 (1940), σ. 86 κ.έ. καὶ ὁ Δτ. Μπέττης, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτη τοῦ Ἡπειρωτικοῦ διαφωτισμοῦ. III. Γεώργιος Κρομμύδης καὶ ἡ γλωσσολογικὴ διατριβὴ του, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια» 17 (1968), σ. 383 - 391 καὶ 500 - 509.

4. Τὸ τῆς γνωριμίας καὶ τῶν στενῶν σχέσεων Γεωργίου Κρομμύδη καὶ Κωνσταντίνου Καραϊωάννου βλ. εἰς Ἐπιστολὴν πρὸς Γεώργιον Κρομμύδην, ἐνθ' ἄνωτέρω.

εις τὴν προσπάθειάν του ταύτην δὲν παρέλειψε νὰ κολακεύσῃ δεόντως τὸν Γεώργιον, διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ του. Ἐτόνιζεν ἰδιαιτέρως πρὸς αὐτὸν ὅτι ἦτο ὁ πρῶτος, ὅστις εἶχε τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως. Ὁ ἴδιος ὁμως, ὁ Βουλευσμᾶς, ἠδύνατο νὰ δαπανήσῃ τὰ χρήματα καὶ ἐπεθύμει νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ὑπόσχεσιν αὐτοῦ. Ἄρα δύο λύσεις ὑπῆρχον· ἢ ὁ Γεώργιος, ὡς ἔχων πρῶτος τὸ δικαίωμα τῆς ἐκδόσεως, νὰ ἐπελαμβάνετο ταύτης ἢ νὰ ἔδιδε τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν Βουλευσμᾶν νὰ πράξῃ τοῦτο. Οὐδέτερον ὁμως ἦτο δυνατόν, τοῦλάχιστον ἀμέσως τότε, νὰ ἐκπληρωθῇ, λόγῳ ἀπροσδοκῆτου ἐξελιξεως τῶν πραγμάτων. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν εἶχεν ἀποθάνει! Ἐζῆ καὶ ὑγίαινε μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔγραψεν ὁ Βουλευσμᾶς τὴν ἐπιστολήν. Αἱ πληροφορίαι λοιπὸν περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντῖνου ἀπεδείχθησαν ἀβάσιμοι, καί-τοι παρεσχέθησαν εἰς τὸν Βουλευσμᾶν ὑπὸ προσώπου ἀσφαλῶς σοβαροῦ, τοῦ ἀρχιμανδρίτου Βαρθολομαίου, ἐλθόντος ἀπὸ Νιζνης εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ μεταβάντος εἰς τὸ Ἄγιοταφικὸν Μετόχιον, ἔνθα διέμενε καὶ ὁ Βουλευσμᾶς. Παρὰ τοῦ Βαρθολομαίου, ἐξ ἄλλου, ὁ Βουλευσμᾶς ἐπληροφορήθη περὶ τῆς ἐν Νιζνῇ διαμονῆς τοῦ Γεωργίου Κρομμύδη. Κατόπιν τούτων ὁ Βουλευσμᾶς ἀνέφερον εἰς τὸν Κωνσταντῖνον διὰ μιᾶς ὅπως χαρακτηρίζουσας αὐτὸν ἀπλότητος τὰ περὶ τοῦ θανάτου του (!), τῆς ὡς ἐκ τούτου ἀθυμίας, ἡ ὁποία τὸν εἶχε καταλάβει, καὶ ἐν τέλει τὸ τῆς μεγίστης αὐτοῦ χαρᾶς ἐκ τῆς ἐνηχήσεως τῶν περὶ τῆς υγείας αὐτοῦ. Δὲν ἀπεσιώπησε καὶ τὰ προταθέντα ὑπ' αὐτοῦ εἰς τὸν Κρομμύδην, ἐπιθυμῶν οὕτω νὰ διευκρινίσῃ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον καὶ τὸν ὅλον ρόλον τούτου εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἐκδόσεως τῆς «Γραμματικῆς». Μετὰ τοῦ Κρομμύδη ἀνέφερον ὅτι ἔσχε κατὰ τὸ παρελθὸν δύο ἐπαφάς, μίαν ἐν Βιέννῃ, ἑτέραν δὲ ἐν Βενετίᾳ. Κατ' αὐτάς ἐπληροφορήθη ὑπ' αὐτοῦ ὅτι ἡ αἰτία τῆς μὴ ἐκπληρώσεως τῆς πρὸς τὸν Καραϊωάννου ἐκφρασθείσης εἰς τὰς ἐπιστολάς του ἐπιθυμίας ὠφείλετο εἰς «τὸ τοῦ ἀντιγραφέως... τοῦ πονήματος δυσχερὲς καὶ ἐλπιζόμενον εὐχερὲς». Παρὰ ταῦτα ὁ διὰ Νιζναν προτιθέμενος νὰ ἀναχωρήσῃ Κρομμύδης, ὑπεσχέθη εἰς τὸν Βουλευσμᾶν νὰ ἐπιληφθῇ τῆς ὑποθέσεως καὶ νὰ ἀποστείλῃ τὴν βίβλον εἰς Βιέννην ἢ Βενετίαν. Τότε ὁ Βουλευσμᾶς πλήρης χαρᾶς μετέβη εἰς Σμύρνην, ἔνθα καὶ κατέστησε γνωστὸν τὸ θέμα τῆς ἐπικειμένης ἐκδόσεως τῆς «Γραμματικῆς», τονίσας συγχρόνως καὶ τὸ χρήσιμον αὐτῆς διὰ τοὺς ἐγκύπτοντας εἰς τὴν μελέτην αὐτῆς¹. Ἀφοῦ κατέστησε γνωστὰ εἰς τὸν Κωνσταντῖνον τὰ διαμειφθέντα μετὰ τοῦ Κρομμύδη, παρεκάλεσε τοῦτον, ὅπως τὸ ταχύτερον ἀποστείλῃ πρὸς αὐτὸν τὸ πόνημά του, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ καὶ ἀπαλλαγῇ οὕτω τῶν ὀχλήσεων, τὰς ὁποίας τοῦ παρεῖχαν οἱ ἀναμένοντες τὴν ἐκδοσιν «μουσοτρόφοι». Ποίαν ἀπάντησιν ἀκριβῶς ἔλαβεν ὁ Βουλευσμᾶς εἰς τὸ αἶτημα τοῦτο, δὲν γνωρίζομεν. Πάντως ἐκ τῆς 2ας ἐπιστο-

1. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου καταφαίνεται ὁ μέγας ζῆλος τοῦ Βουλευσμᾶ πρὸς διάδοσιν τῶν βιβλίων, ὡς καὶ ἡ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον μεθοδικότης αὐτοῦ.

λῆς πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξεν ἀρνητική, ὡς πρὸς τὸ πρῶτον τοῦλάχιστον σημείον, ἦτοι τὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Γραμματικῆς» ὑπὸ τοῦ Βουλευσμά. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς καὶ ἐν τῇ 2^α ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον προέτρεπε τοῦτον νὰ σπεύσῃ κἢ τάχος προᾶξαι εἰς φῶς τὸ τῆς γραμματικῆς σύνταγμα, ἐπιλέγων ὅτι οὐδόλως ἔδει νὰ ἀνέχῃται ὑπὸ τὸν μῦθον νὰ κρύπτηται τοῦτο, ὑφισταμένης τῆς ἀδηρίτου ἀνάγκης «ἐπὶ τὴν τοῦ τύπου φαίνειν λυχνίαν».

Καθὼς πληροφοροῦμεθα ἐκ τῶν συγγραψάντων βιογραφικὰ σημειώματα περὶ τοῦ Κωνσταντῖνου Καραϊωάννου, ἡ ἐκδοσις τῆς «Γραμματικῆς» αὐτοῦ ἐπραγματοποιήθη, πλὴν ὁμοῦς διὰ τοῦ Πολυζῶη Κοντοῦ, δαπάναις τοῦ συγγραφέως. Ἡ ἐκδοσις δὲν ἤχθη μὲν τότε εἰς πέρας, ἐπισυμβάντος ἐν τῷ μεταξὺ τοῦ θανάτου τοῦ Κωνσταντῖνου. Ἀργότερον ὁμοῦς εἶδε τὸ φῶς ὁ δεύτερος τόμος ἐν Βούδα, ὀλοκληρωθείσης τῆς ἐκδόσεως τῆς «Γραμματικῆς» ἐν δυσὶ τόμοις καὶ εἰς σχῆμα 8ον κατὰ τὸ ἔτος 1796¹. Καίτοι τελικῶς αὕτη δὲν ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Βουλευσμά, ἐν τούτοις δέον νὰ θεωρηθῇ ὡς πλέον ἢ βέβαιον ὅτι τὰ μέγιστα συνετέλεσε καὶ οὗτος εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς καὶ ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἐκδόσεως προκῦψαν ὄφελος ὑπῆρξε μέγα.

2. Ἡ «Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία» τοῦ Μελετίου

Αἱ προσπάθειαι τοῦ Βουλευσμά διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας» τοῦ Μελετίου, μητροπολίτου Ἀθηνῶν, δὲν ὑπῆρξαν ὀλιγώτερον ἀξιόλογοι ἐκείνων τῶν προσπαθειῶν αὐτοῦ διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς «Γραμματικῆς» τοῦ Καραϊωάννου. Εἰς πλείστας ὅσας ἐπιστολάς του πρὸς διάφορα πρόσωπα ἔκαμνε λόγον περὶ τῆς σφοδρᾶς ἐπιθυμίας του νὰ εὐοδωθῇ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ πρὸς ἐκδοσιν τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας» ταύτης². Εἰς λόγος, ὁ ὁποῖος ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸ ἔτος 1780, ἦτο καὶ ἡ μελετωμένη ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοσις τοῦ συγγράμματος τοῦ Μελετίου.

Πολὺ πιθανόν, κατὰ τὴν παραμονὴν αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, νὰ ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ εὐκαιρία νὰ ἴδῃ τὰ χειρόγραφα τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας» τοῦ Μελε-

1. Ὑπὸ τοῦ Ν. Φοροπούλου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 344, ἀναφέρεται τὸ ἔργον ὡς τρίτομον. Προφανῶς συγχέει οὗτος τὸ ὑπὸ τοῦ Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 400, σημειούμενον ὅτι ὁ Καραϊωάννου «συνεγράφατο γραμματικὴν εἰς ζ' βιβλία διηρημένην καὶ εἰς τρεῖς τόμους τετμημένην», ὅπερ ὁμοῦς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διαίρεσιν τοῦ βιβλίου. Ὁ αὐτὸς Γ. Ζαβίρας, ἐν σ. 406 καὶ 521, παρουσιάζει τὴν γραμματικὴν δίτομον. Πρβλ. καὶ Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 557 καὶ 658. Ὁλοῦς παραδόξως ὁ Σάθας εἰς τὰ περὶ Πολυζῶη Κοντοῦ, αὐτόθι, σ. 658, ἀναφέρει ὡς ἔτος ἐκδόσεως τῆς γραμματικῆς τὸ 1897 - 1898.

2. Βλ. 1^{ην} ἐπιστολὴν πρὸς Παναγιώτην Παλαμᾶν, κῶδ. 6020 (513), σ. 130 - 131, 3^{ην} καὶ 6^{ην} ἐπιστολὰς πρὸς Χρύσανθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 131 - 137 καὶ 151 - 153, 1^{ην} καὶ 2^{αν} ἐπιστολὰς πρὸς Ἰωάννην Μπενιζέλον, κῶδ. 6020 (513), σ. 141 - 143 καὶ 171 - 176, καὶ 1^{ην} ἐπιστολὴν πρὸς Κωνσταντῖνον Καραϊωάννου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 145 - 148.

τίου και να εθεώρησε τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἄκρως ἐνδιαφέρον, ἀντιληφθεὶς οὕτω τὴν ἀνάγκην εὐρυτέρας διαδόσεως τοῦ συγγράμματος. Ὡς ἐκ τούτου ἐγεννήθη εἰς αὐτὸν ἔντονος ἡ ἐπιθυμία νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ πρὸς ὄφελος τοῦ Γένους. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸ σύγγραμμα ἦτο ἐκτενέστατον καὶ ἡ ἀντιγραφή αὐτοῦ ἐπίπονος καὶ πολυδάπανος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ παραμονὴ τοῦ Βουλευσῆ ἐν Ἀθήναις ὀλιγοχρόνιος, μὴ ἐπαρκοῦσα εἰς τὴν ἀντιγραφήν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο, φαίνεται, δὲν ἐπρομηθεύθη τοῦτο ἐξ Ἀθηνῶν. Ἐξ ἄλλου, μεταβαίνων εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπεθύμει νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πατριάρχου Σωφρονίου, διὰ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ διὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ συγγράμματος. Ἐστρεφε σοβαρὰς ἐλπίδας περὶ τῆς συμπαραστάσεως τοῦ πατριάρχου εἰς τὸ ἀναληφθῆν ὑπ' αὐτοῦ ἔργον. Ἦδη, εὐρισκόμενος ἐν Τριέστη, ἔγραφε πρὸς τὸν πατριάρχην Σωφρόνιον¹ περὶ τῶν ἐπαφῶν αὐτοῦ δι' ἐπιστολῶν μετὰ τοῦ ἀρχόντος σπαθαρίου Ἀλεξάνδρου² πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ του. Εἶχεν ἀποβῆ πλεόν συνήθες κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, λόγῳ τῶν ἀνυπερβλήτων οἰκονομικῶν δυσχερειῶν τῶν τε συγγραφέων καὶ τῶν λογίων ἀνδρῶν, τῶν ἀναλαμβανόντων νὰ ἐκδώσουν περισπούδαστα ἔργα, νὰ ἀπευθύνωνται οὗτοι πρὸς σημαίνοντα καὶ εὐκατάστατα τῆς ἐποχῆς τῶν πρόσωπα καὶ νὰ ἐκλιπαροῦν τὴν συμπάρασιν αὐτῶν. Συνήθως τὸ ἐκδιδόμενον ἔργον ἀφιερῶτο εἰς τὸ πρόσωπον τοῦτο, τὸ ὁποῖον παρεῖχε τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν. Ἡ ἀφιέρωσις ἀπετέλει δεῖγμα εὐγνωμοσύνης τοῦ τε συγγραφέως καὶ τοῦ ἐκδότου πρὸς τὸν χρηματοδότην, ἐνῶ συγχρόνως ἦτο εἰς τρόπον ἱκανοποιήσεως τῆς ματαιοδοξίας ὀρισμένων χρηματοδοτῶν. Ποίαν ἀπάντησιν ἔλαβε παρά τοῦ Ἀλεξάνδρου, δὲν γνωρίζομεν. Πάντως φαίνεται ἐκ τῶν ἐπιστολῶν του ὅτι αὐτὴ ὑπῆρξεν ἐνθαρρυντικὴ. Παρομοίως ἐπαφὰς ἔσχε καὶ μεθ' ἑτέρων προσώπων³, λαβῶν καὶ πάλιν ἐνθαρρυντικὰς ἀπαντήσεις.

Μετὰ τὴν ἐξασφάλισιν οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως καὶ ἠθικῆς συμπαραστάσεως πρὸς ἐκδοσιν τοῦ βιβλίου, ὁ Βουλευσῆς ἔστρεψε τὴν προσοχὴν του εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν καταλλήλων χειρογράφων. Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐκυκλο-

1. Βλ. 4ην ἐπιστολὴν πρὸς Σωφρόνιον, πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, κῶδ. 6020 (513), σ. 180.

2. Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτου, τοῦ ἐπονομασθέντος Φιραρῆ, ὅστις διετέλεσεν ἡγεμὸν Μολδαβίας κατὰ τὰ ἔτη 1785 - 1786. Βλ. σχετικῶς Κ. Θ. Δημαρᾶ, Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς λογοτεχνίας, 1968⁴, σ. 176. Ὁ Κ. Σάβας, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 642, παρέχει ὀρισμένας πληροφορίας περὶ αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἦτο Ἰωάννης.

3. Τοιαύτας ἐπαφὰς ἔσχε μετὰ τοῦ Ἰωάννου Μαύρου, μετὰ «φιλοκάλων ἀνδρῶν», διαμενόντων ἐν Οὐγγαρία καὶ Τριέστη, βλ. ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην Μαῦρον, κῶδ. 6020 (513), σ. 159, μετὰ τοῦ Ἐβρέτου τοῦ ἐκ Λιουμπλίνου (Λιουμπλιάνας) τῆς Δαχίας, τοῦ Τσίου ἐκ Βαρσοβίας, τοῦ Γεωργίου Πάτα ἐκ Μισκοβιτζίου τῆς Οὐγγαρίας, βλ. 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Κωνσταντῖνον Καραϊωάννου, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 145.

φόρου πολλὰ ἐξ αὐτῶν. Διαμένων ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ δὴ ἐν τῷ Ἀγιοταφικῷ Μετοχίῳ, εἶχεν ἀσφαλῶς τὴν δυνατότητα νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ἐν αὐτῷ ὑπάρχοντα χειρόγραφα, δεδομένου μάλιστα ὅτι προέβη, ὡς καὶ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐλέγχθῃ, εἰς τὴν τακτοποίησιν αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἐν αὐτῷ βιβλίων. Γνωστοῦ δὲ ὄντος ὅτι ἐν τῇ περὶ τῆς ὁ λόγος βιβλιοθήκῃ ὑπῆρχε χειρόγραφον τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου¹, ἀγόμεθα εἰς τὴν σκέψιν ὅτι τοῦτο ὅπωςδήποτε θὰ εἶχε χρησιμοποιηθῆ ὑπὲρ αὐτοῦ. Πλὴν ὁμως παρατηροῦμεν ὅτι κατέβαλε προσπάθειαν, ἐπανειλημμένως ἐπικοινωνήσας μετὰ τοῦ φίλου του Χρυσάνθου, διὰ νὰ ἀποσταλῆ εἰς αὐτὸν ἐκ Σμύρνης χειρόγραφον τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου². Ὡς ἐκ τούτου δύο τινὰ εἶναι δυνατόν νὰ συνέβαινον· ἢ ὅτι τὸ χειρόγραφον τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην δὲν εὑρίσκετο ἐν τῷ Μετοχίῳ ἢ ὅτι ὁ Βουλευσιμᾶς ἐπεθύμει νὰ προβῆ εἰς σύγκρισιν τῶν ὑπαρχόντων χειρογράφων καὶ οὕτω νὰ προσφέρῃ μίαν, κατὰ τὸ δυνατόν, τελείαν μορφήν ἐκδοσιν αὐτῶν. Τὸ πρῶτον φαίνεται ἀπίθανον μᾶλλον, δεδομένου ὅτι ὁ Πολυζώης Λαμπανιτζιώτης, ὡς δηλοῖ ὁ ἴδιος ἐν τῷ προλόγῳ τῆς γενομένης ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκδόσεως τῆς «Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου, ἔκαμε τὴν ἐκδοσιν αὐτῆς ἐπὶ τῇ βάσει σχετικοῦ χειρογράφου τοῦ Ἀγιοταφικοῦ Μετοχίου. Οὐδ' εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτολμήσωμεν τὴν σκέψιν ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπεξαιρεθῆ πρὸς πραγματοποιήσιν τῆς ἐκδόσεως, διότι τότε ἀσφαλῶς δὲν θὰ ἀνεφέρετο ὑπὲρ αὐτοῦ ἢ τοῦ χειρογράφου προέλευσις. Δὲν ἀπομένει λοιπὸν, εἰμὴ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Βουλευσιμᾶς δὲν ἤρκεῖτο εἰς ἓν καὶ μόνον χειρόγραφον, προκειμένου νὰ προβῆ εἰς ἐκδοσιν συγγράμματός τινος. Ἐξ ἄλλου παρόμοιόν τι συνέβη καὶ εἰς ἑτέρας περιπτώσεις³, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω.

Καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ Βουλευσιμᾶς ἀνέμενε τὴν ἀπὸ Σμύρνης ἀποστολὴν τοῦ χειρογράφου, ἐνεπλάκη εἰς ἀγῶνα «μετὰ τινων λογάδων» περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου. Ὄρισμένοι ἐξ αὐτῶν, φαίνεται, σθεναρῶς ἀντέστησαν εἰς τὴν πρόθεσιν τοῦ Βουλευσιμᾶ περὶ ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου τούτου, τὸν δὲ λόγον τῆς ἀντιδράσεώς των ταύτης ἀπεριφράστως καὶ λακωνικῶς ὁ Βουλευσιμᾶς ἀνέφερεν εἰς τὸν φίλον του Ἰωάννην Μπενιζέλον εἰπὼν «διὰ τὸ φιλαλήθως ἄπτεσθαι τῶν μελανειμόνων, ὠβέλιστα παρ' αὐτοῖς»⁴.

1. Βλ. Μελετίου, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. 1ος, ἐν Βιέννῃ 1789, σ. ζ'.

2. Βλ. 3ην, 4ην καὶ 5ην ἐπιστολάς πρὸς Χρυσάνθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 136, 145 καὶ 150. Ἐκ τοῦ διαρρεύσαντος χρονικοῦ διαστήματος ἀπὸ τῆς πρώτης ζητήσεως ἐκ Σμύρνης τοῦ χειρογράφου καὶ μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ὁ Βουλευσιμᾶς καθιστᾷ γνωστὸν εἰς τοὺς ἐν Σμύρνῃ ὅτι τοῦτο δὲν τυγχάνει πλέον ἀπαραίτητον εἰς αὐτόν, ἦται ἀπὸ 31ης Ὀκτωβρίου 1780 μέχρι 22ας Ἰουλίου 1781, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι οὗτος ἐξήτει ἀντίγραφον τούτου. Βλ. 9ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρυσάνθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 170.

3. Πρβλ. τὰ περὶ τῆς συλλογῆς καὶ παραβολῆς ὑπὸ τοῦ Βουλευσιμᾶ χειρογράφων τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μακαρίου παρὰ Β. Ψευτογκᾶ, ἔργ. μν., σ. 199.

4. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην Μπενιζέλον, κῶδ. 6020 (513), σ. 178.

Τὸ γεγονός ὅτι, καίτοι ἐδόθη ἡ σχετικὴ ἀδεια πρὸς ἐκδοσιν τοῦ συγγράμματος, ἐν τούτοις πρῶτον δὲν προτάσσονται αὐτοῦ αἱ συνήθεις συστατικαὶ καὶ εὐχετικά ἐπιστολαὶ τῶν πατριαρχῶν περὶ εὐδοώσεως τοῦ ἔργου, αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστὸν, παρετίθεντο εἰς παρομοίας ἐκτάσεως καὶ ἀξίας ἔργα, καὶ δεύτερον ὅτι οὐδεὶς τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀναφέρεται εἰς τὸν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τοῦ πρώτου τόμου, μηδὲ αὐτὸς ὁ Βουλευσμᾶς, ὁ ὁποῖος ἐπεθύμει τόσον τὴν ἐκδοσιν τοῦ περισπούδαστου τούτου ἔργου, ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἔργον δὲν ἔσχε τὴν δέουσαν ἀπήχησιν εἰς τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ ἰδιαίτερος εἰς τὸ κέντρον τῆς ὀρθοδοξίας. Οὐδεμίαν ἀμφιβολίαν ὑφίσταται ὅτι τοῦτο συνέβη ἔνεκα τοῦ ἀδόκιμου αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέτι καὶ τῆς ἀποδόσεώς του εἰς τὴν δημόδιον γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς. Περὶ τούτου ἔκαμε λόγον ὁ Βουλευσμᾶς ἐν τῇ 4ῃ ἐπιστολῇ πρὸς Χρῦσανθον καὶ Ἀγάπιον¹, ἐνθα μεταξὺ τῶν ἄλλων, πλήρης πικρίας καθίστα γνωστὸν εἰς αὐτοὺς ὅτι ἐπληροφορήθη τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἐκδότου αὐτῆς, καὶ δὴ δι' ἐπιστολῆς ἐξιστοροῦσης ἐν πλάτει τὰ περὶ τὴν ἐκδοσιν. Παραθέτομεν ἐνταῦθα αὐτολεξεὶ τὰς κρίσεις τοῦ Βουλευσμᾶ περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος, διότι αὗται εἶναι λίαν χαρακτηριστικαὶ καὶ διὰ τὴν ὑπὸ μελέτην ἐποχὴν· «ὡς ὁρῶ», ἔγραφεν ὁ Βουλευσμᾶς², «τὰ μὲν δόκιμα ἀποδοκιμάζονται σήμερον· τὰ δ' ἀδόκιμα δοκιμάζονται, ὡς ἔχει καὶ τὸ περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας τοῦ Μελετίου· τὸ μὲν γε αὐτοῦ γνήσιόν τε καὶ δόκιμον, ὡς συγγέγραπται ἀποδεδοκίμασται παρὰ τῶν ἀγίων ἐκδοθῆναι εἰς τύπον· τὸ δὲ παρὰ τινος μεταφρασθὲν κληρικῶ, ἐπιμελεία τοῦ ἀνωθεν Λαμπανιτζιώτου, πρὸ δεκατεσσάρων ἡδὴ ἐτῶν, ἀδόκιμον καὶ διὰ τὴν φράσιν καὶ μᾶλλον διὰ τὸ ἀμφίβολον (μὴ γε τοῦ γνησίου προτυπωθέντος τίς ἀμφιβόλως εἰς τὰ ἱστορούμενα πείθεται, εἰ μὴ οἱ καθ' ἡμᾶς τε καὶ ὑμᾶς τὰς χειρογράφους ἔχοντες καὶ παραλληλίζοντες πέντε ἢ δέκα, οἱ μὴδ' ἐκείνων ὅπως τῶν ἐκδοθησομένων δεόμενοι;) δεδοκίμασται· ἀλλὰ γε, ἵνα μὴ ὡς [ἔπεται δυσανάγνωστος λέξις] ἐμπεισῶν χάος δόξωμεν, δοκίμων τε καὶ ἀδοκίμων ἐπιμνησθέντες, σιωπὴν γέρας ἀκίνδυνον ἀσπασώμεθα, ὅτι καὶ σιγῆς ὁ παρών, κατὰ τὸ γεγραμμένον, καιρός».

Εἶναι περιττὸν νὰ τονίσῃ τις τὴν ἀπογοήτευσιν, τὴν ὁποῖαν ἠσθάνθη ὁ Βουλευσμᾶς, ὅτε ἀπώλεσε πλέον πᾶσαν ἐλπίδα νὰ ἐκδώσῃ τὸ ἔργον τοῦ Μελετίου. Πάντως ἡ ἀνάρμοστος συμπεριφορὰ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν «μελανειμόνων», ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν μεγαλοσχήμων χρηματοδοτῶν τῶν ἐκδόσεων, τῶν ἐπιδιωκόντων ἐν πολλοῖς διὰ τοῦ τοκισμοῦ τῶν χρημάτων τῶν ἴδια ὀφέλη³, δὲν ἀπέτρεψε τὸν Βουλευσμᾶν, τὸν ἀκάματον τοῦτον διὰ τὴν ἀναδὸν τῆς παιδείας ἐργάσθαι τὴν, ἀπὸ νέους ἐκδοτικὸς ἀγῶνας.

1. Κῶδ. 6020 (513), σ. 216.

2. Αὐτόθι, σ. 216 - 217.

3. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην Μπενιζέλον, ἐνθ' ἀνωτέρω.

3. Ἡ ἔκδοσις συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου

Ἡ κυριωτέρα ἀναμφιβόλως προσπάθεια τοῦ Βουλευσιᾶ, ἡ καταβληθεῖσα πρὸς ἔκδοσιν καὶ διάδοσιν τῶν συγγραμμάτων, ὑπῆρξεν ἡ ἀναφερομένη εἰς τὰ συγγράμματα τοῦ Βλεμμύδου. Αὕτη ἦτο ἡ μόνη, ἡ ὅποια ἐστέρθη, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἦδη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν κατέβαλλε προσπάθειαν πρὸς ἔκδοσιν τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου, εἶχεν ἀρχίσει νὰ σκέπτηται σοβαρῶς καὶ τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου. Ἐνταῦθα δεῖν νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Βουλευσιᾶς οὐδέποτε ἔμενεν ἀργός, μηδὲ καὶ εἰς αὐτὰς τὰς πλέον ἀντιξόους περιστάσεις τῆς ζωῆς του, ὡς, ἐπὶ παραδειγματι, ἦσαν καὶ αἱ προελθούσαι ἐκ τῆς φοβερᾶς ἀσθενείας του. Πάντοτε διετήρει πρὸ αὐτοῦ τὸ μεγαλόπνοον σχέδιόν του περὶ τῆς διαφωτίσεως τοῦ τε λαοῦ καὶ τοῦ κλήρου, τῆς ἀναμορφώσεως τοῦ Γένους. Τοῦτο ὁμως δὲν παρέμεινεν ἀπλῶς ὡς σχέδιον, ἀλλ' ἔσχε τρόπον ἐφαρμογῆς, καταμεριζόμενον εἰς πολλοὺς τομεῖς καὶ εἰς πλείστας ὁσας ἀπὸ μέρους του ἐνεργείας. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν ὑπῆρξε στιγμή, καθ' ἣν ὁ Βουλευσιᾶς νὰ μείνῃ ἀργός. Καὶ ἐν προκειμένῳ, ἐνῶ ἐμελέτα τὰ τῆς προπαρασκευῆς τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ἱστορίας» τοῦ Μελετίου, ἠτοίμαζε συγχρόνως καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου.

Διὰ πρώτην φοράν ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ ἐργασθῇ διὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ «λογικοῦ ἅμα τε καὶ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Βλεμμύδου» εἰς τὸν φίλον του Χρῦσανθον Καραβιαν¹. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1780, εὑρισκόμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, κατέβαλε «οὐ τὴν τυχοῦσαν» φροντίδα πρὸς ἐπιτεῦξιν τοῦ προμνησθέντος ἐκ μέρους του σκοποῦ. Ἡ προσπάθειά του αὕτη, ὡς καὶ ἡ ἐκφρασις τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης ἐπιθυμίας αὐτοῦ, συνέπεσε μετὰ τῆς ἐπιδεινώσεως τῆς καταστάσεως τῆς υἰείας του, δι' ἧς καὶ ἐξέφρασε τὴν εὐχὴν, ὅπως δώσῃ ὁ Θεὸς μικρὰν παράτασιν εἰς τὸν βίον του, διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ φέρῃ εἰς φῶς τὸ σύγγραμμα τοῦτο². Ἐκτοτε ἤρχισε τὴν μελέτην τῶν εἰς τὴν διάθεσίν του χειρογράφων, ἀλλὰ καὶ τὴν συλλογὴν ἑτέρων σχετικῶν ἐκ βιβλιοθηκῶν, εἰς ἃς ἐγνώριζεν ὅτι ὑφίσταντο χειρόγραφα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου. Μετὰ ἐν περίπτῳ ἔτος ἀπὸ τῆς ἐκφράσεως τῆς ἐπιθυμίας του πρὸς ἔκδοσιν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου, εὑρισκόμενος εἰσέτι ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔλαβε χειρόγραφον τοῦ «Λογικοῦ συστήματος» τοῦ Βλεμμύδου, προερχόμενον ἐξ Ἀθηνῶν. Ὁ γνώριμός του διδάσκαλος Ἰωάννης Μπενιζέλος, μετὰ τοῦ ὅποιοι διετήρει δι' ἀλληλογραφίας στενὴν ἐπαφήν, ἐφρόντισεν ἀσφαλῶς νὰ ἀντιγραφῇ τὸ «Λογικὸν σύστημα» τοῦ Βλεμμύδου καὶ νὰ ἐπιδοθῇ εἰς τὸν Βουλευσιᾶν διὰ τινος μαθητοῦ του, τοῦ Ἰωαννικίου³. Ὁ Βουλευσιᾶς ὁμως

1. Βλ. 5ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 150.

2. Αὐτόθι.

3. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην Μπενιζέλον, ἐνθ' ἀνωτ., σ. 171.

δὲν περιωρίσθη εἰς τὰ χειρόγραφα, τὰ ὅποια εὔρεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἢ πιθανὸν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τῶν μητροπόλεων καὶ ἐπισκοπῶν, τὰς ὁποίας ἐπεσκέφθη, ἀλλὰ μετέβη προσέτι εἰς Βενετιανὴν καὶ Βουκουρέστιον, ἐνθα, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχον ἀξιόλογοι βιβλιοθήκαι. Ἐν Βουκουρεστίῳ διαμένων καὶ ἐπειγόμενος νὰ περατώσῃ τὸ ἔργον τῆς συγκρίσεως τῶν χειρογράφων, ἔγραφε πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ διαβιῶντα γνώριμόν αὐτοῦ ἰατρὸν Ἰωάννην¹, ὅπως, «ἀνερευνήσας ἐπιμελῶς εἰς τὴν καισαρικὴν αὐτόθι βιβλιοθήκην», ὑποσημειώσῃ πρὸς αὐτὸν «ὅποια τῶν ἐκδοσθέντων τε καὶ ἀνεκδότων τοῦ σοφοῦ Νικηφόρου Βλεμμύδου συγγράμματα ἐνεστίν...»². Ὁ ἀγὼν, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ Βουλευσμᾶς ἀπεδύθη πρὸς συγγέντρωσιν τῶν χειρογράφων καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῶν, ἦτο δύσκολος καὶ ἐπιμόνος. Μέχρι καὶ τῆς τελευταίας στιγμῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ ἔργου ἠγωνίζετο νὰ ἐξεύρῃ νέα χειρόγραφα. Οὕτως, εὐρισκόμενος ἐν Λειψία, ἀπηύθυνε ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Γαβριὴλ Καλλονᾶν³, ὅστις, κατὰ τὸν Ζαβίραν⁴, εἶχεν εἰς τὴν κατοχὴν του τόσα χειρόγραφα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἰδιόγραφα, ὅσα οὐδεὶς ἄλλος, καὶ παρεκάλει αὐτόν, ὅπως μεριμνήσῃ διὰ νὰ προμηθεύσῃ εἰς αὐτὸν λόγους τινὰς τοῦ Βλεμμύδου. Ἐτερον πρόσωπον ἐπιφορτισμένον διὰ τῆς ἰδίας ἀποστολῆς ὑπῆρξεν καὶ ὁ «λογιώτατος» Ἐλευθέριος.

Ἐν τῷ μεταξύ ὁ Βουλευσμᾶς εἶχεν ἐξασφαλίσῃ τὴν χρηματοδότησιν τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου. Ὁ Παναγιώτης Χατζῆ Νίκου (ἢ Χατζηνίκου), γαμβρὸς τοῦ προαναφερθέντος Ἐλευθερίου, θὰ ἀνελάμβανε τὰ ἔξοδα τῆς ἐκδόσεως. Οὕτως ὁ Βουλευσμᾶς ἐπεδόθη πλέον δι' ὄλων αὐτοῦ τῶν δυνάμεων εἰς τὴν προετοιμασίαν τῆς ἐκδόσεως. Κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς, δὲν ἐβασίσθη εἰς τὰς ἰδίας αὐτοῦ καὶ μόνον ἰκανότητάς, ὥστε νὰ παραδώσῃ τὸ ἔργον ἀνευ τῆς ἀναγκαίας «ἀνακρίσεως» αὐτοῦ καὶ ὑπὸ ἑτέρου εἰδήμονος ἀνδρός. Ὡς τοιοῦτον ἐξέλεξεν τὸν λόγιον Μανασσῆν Ἡλιάδην⁵, πρὸς

1. Φαίνεται ὅτι πλεῖστα σημαίνοντα πρόσωπα, φέροντα τὸ ὄνομα Ἰωάννης, διέμενον ἐν Βιέννῃ καὶ ἀνεμειγνύοντο εἰς τὰ θέματα τῆς ἐκεῖ ἑλληνικῆς κοινότητος. Βλ. Μ. Γεδεών, Ἡ πνευματικὴ κίνησις τοῦ γένους ἡμῶν κατὰ τὰ πρῶτα τοῦ 19^{ου} αἰ. ἔτη, «Ἐκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια» 8 (1887 - 1888), σ. 361. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα πρόκειται περὶ τοῦ ἰατροῦ Ἰωάννου Γιανώτα, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν ὁ Βουλευσμᾶς ἀντίτυπα τῶν ἐκδοθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἔργων τοῦ Βλεμμύδου. Ἐν τῇ 6ῃ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Γαβριὴλ Καλλονᾶν, κῶδ. 6020 (513), σ. 317, γίνεται λόγος περὶ ἀποστολῆς εἰς τὸν Βουλευσμᾶν πολλῶν βιβλίων ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Γιανώτα. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βουλευσμᾶ πρὸς τὸν Ἰωάννην εὑρηται ἐν τῷ κῶδ. 6020 (513), σ. 185 - 187.

2. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἰωάννην, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 186.

3. Ἡ ἐκδοσις εἶχεν ἤδη ἀρχίσῃ τρεῖς ἡμέρας πρὸ τῆς ἀποστολῆς τῆς 2ας ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Γαβριὴλ, ἤτοι τὴν 11ην Δεκεμβρίου 1788. Ἡ ἐπιστολὴ εὑρηται ἐν τῷ κῶδ. 6020 (513), σ. 271 - 272.

4. Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 240.

5. Περὶ τοῦ Μανασσῆ Ἡλιάδη βλ. Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 422 - 423, Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 513 - 515, Τρ. Εὐαγγελίδου, ἔργ. μν., τόμ. 2ος, σ. 404.

τὸν ὁποῖον καὶ ἀπαξ καὶ δις ἀπέστειλε τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ πρὸς ἔλεγχον καὶ διόρθωσιν. Ὁ Βουλευσμᾶς φαίνεται ὅτι ἐξεβιάσθη εἰς τὴν ἐνέργειάν του ταύτην, ἐν τινι βεβαίως μέτρῳ, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ «περιβόητος», ὡς ἔλεγεν ¹, Εὐγένιος ² εἶχε προβῆ εἰς τὴν «ἀνάκρισιν» τῶν τοῦ Βλεμμύδου, διαπιστώσας μάλιστα ὅτι ταῦτα δὲν συνεφώνουν ἀπολύτως πρὸς τὰς ἀπόψεις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ὡς ἐκ τούτου ὁ Βουλευσμᾶς, ἐπιθυμῶν νὰ προβῆ εἰς τὴν ἀνασκευὴν τῆς ἀπόψεως ταύτης καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν ἐκδοσιν, ἀπέστειλε τὸ βιβλίον πρὸς τὸν Μανασσῆν, διότι αὐτὸν ἐξετίμα ἰδιαίτερος διὰ «τὴν δαβιδικὴν σύνεσιν» του καὶ ἐπίστευεν ὅτι διὰ τῆς «ἐπικρίσεως» αὐτοῦ ἤθελε τὸ πρῶτον τοῦτο δοκιμασθῆ «ὡς διὰ χωνείου». Διὰ τοῦτο καὶ ἤξιου παρ' αὐτοῦ, κατόπιν «ἐπιμελοῦς ἐπιστάσιος», τὴν ἐπίκρισιν τοῦ βιβλίου κατὰ πάντα, ἦτοι κατὰ τε «τὴν ἔννοιαν καὶ τὴν γραφήν». Τὰ ἡμαρτημένα παρεκάλει νὰ σημειώσῃ ἐν ἰδιαίτερω χάρτῃ σελιδομετρηθέντι, περιλαμβανομένων ἐν αὐτῷ καὶ τῶν παρατηρήσεων αὐτοῦ μέχρι καὶ τῆς ὑποδιαστολῆς. Τὴν διόρθωσιν ἔδει νὰ ἀποστείλῃ εἰς τινὰ ἐν Βιέννῃ ³ διαμένοντα Νικόλαον Δημητρίου, ὅστις καὶ θὰ ἐφρόντιζε διὰ τὴν προώθησιν αὐτῆς μέχρι Λειψίας.

Ποῖος ὁμως ὁ λόγος τῆς ἐκλογῆς ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ τῶν ἔργων τοῦ Βλεμμύδου καὶ τῆς ἐπιμονῆς αὐτοῦ πρὸς ἐκδοσίν των παρὰ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας πρὸς τοῦτο συνήνητησε;

Διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἔργων τοῦ Βλεμμύδου, φυσικῶς τῷ λόγῳ, ἐδίδετο ἡ δυνατότης νὰ παρουσιασθοῦν ἐπὶ τοῦ προσκηνίου ὅλαι αἱ αἰτίαι αἱ προκαλέσασαι τὴν συγγραφὴν τούτων, προσέτι δὲ νὰ ἐπανεμφανισθοῦν καὶ τὰ προκύψαντα ἐκ τῆς πρώτης παρουσιάσεως αὐτῶν ἀποτελέσματα. Τυχάνει βεβαίως γνωστὸν ὅτι ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης, λόγιος τοῦ ΙΓ' αἰ., ἀνεμείχθη εἰς τὰς μετὰ τῶν καθολικῶν διαμάχας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀντιμετωπίσας μετ' ἐπιτυχίας τὰς ἀντιπροσωπείας τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὰ ἔτη 1234 καὶ 1250 ⁴. Ἀξία λόγου ὑπῆρξεν ἡ ὑπ' αὐτοῦ προταθεῖσα λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὕτη ἐχαρακτηρίζετο διὰ τὴν μετ' εὐκρινείας ἐκ μέρους του θεώρησιν τοῦ προβλήματος, ὡς καὶ διὰ τὴν διαλλακτικὴν διάθεσιν αὐτοῦ ⁵. Τὴν ἰδίαν ἐπίσης τακτικὴν ἐτήρησε καὶ εἰς τὰς

1. Βλ. 8ην ἐπιστολὴν πρὸς Μανασσῆν Ἡλιάδην, κώδ. 6020 (513), σ. 272-275.

2. Ἀναφέρεται εἰς τὸν Εὐγένιον Βούλγαριν, ὅστις ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βρυεννίου περιέλαβε καὶ ἀνάκρισιν περὶ Νικηφόρου Βλεμμύδου, βλ. Ἰωσήφ μοναχοῦ τοῦ Βρυεννίου, Τὰ εὐρεθέντα, ἐν Λειψίᾳ (Α - Β) 1768. Παραλειπόμενα (Γ) 1784.

3. Ὁ Μανασσῆς Ἡλιάδης διέμενε κατὰ τὴν περὶ τῆς ὁ λόγος περίοδον ἐν Σιμπινίῳ (Σιμπίῳ), ὡς τοῦτο ὑποσημειοῦται ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ, βλ. κώδ. 6020 (513), σ. 275. Ὁ Κ. Σάββας, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 514, μᾶς πληροφορεῖ γενικῶς ὅτι περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου του διέτριβεν ἐν Δακίᾳ. Ὁ θάνατος τοῦ Μανασσῆ συνέβη τὸ ἔτος 1785, ἡ δὲ μαρτυρία τοῦ Βουλευσμᾶ περὶ τῆς διαμονῆς του ἐν Σιμπινίῳ δίδεται κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1783.

4. Βλ. Π. Χρήστου, Βλεμμύδης Νικηφόρος, ἐν ΘΗΕ, 3, 940.

5. Αὐτόθι, στ. 943.

ἐπὶ μακρὸν ἐπισυμβάσας διενέξεις ἐν τῇ Δύσει μεταξύ ὀνοματιστῶν καὶ πραγματιστῶν, προτείνας καὶ πάλιν λύσιν, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν «τὰ γένη καὶ τὰ εἶδη εἶναι ταυτοχρόνως πρὸ τῶν ἀντικειμένων ὡς γενικαὶ ἰδέαι καὶ ἐντὸς τῶν ἀντικειμένων»¹. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ, κατὰ τινὰ τρόπον φαινομενικῶς παράδοξον, ἐπέδρασαν ἐπὶ τε τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιπάλου του Βαρλαάμ τοῦ Καλαβροῦ². Ἐν τέλει δέον ὅπως τονισθῆ ὅτι οὗτος γενικῶς ἔστρεψε τὴν προσπάθειάν του εἰς τὴν δημιουργίαν πνεύματος συνδιαλλαγῆς μεταξύ ἑλληνισμοῦ καὶ χριστιανισμοῦ³.

Κατόπιν τῆς συντόμου ταύτης παρουσιάσεως τῶν κυρίων σημείων τῆς προσπάθειας τοῦ Βλεμμύδου, διερωτώμεθα, ἐὰν ὑπῆρξεν ὅλως ἄμοιρος σκοπιμότητος ἢ ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ καταβληθεῖσα ἐκδοτικὴ προσπάθεια τῶν ἔργων τούτου καὶ ἐὰν αὕτη δὲν εἶχε σχέσιν τινὰ πρὸς τοὺς ἐπιδιωχθέντας ὑπὸ τοῦ Βλεμμύδου σκοπούς. Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν δυσχερειῶν, τὰς ὁποίας συνήνητησεν ὁ Βουλευσῆς καὶ αἵτινες ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἀνεφέροντο 1) εἰς τὴν συλλογὴν τῶν χειρογράφων καὶ τῶν ἐκδοθέντων προσέτι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης κειμένων, 2) εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἀναγκαιούτων διὰ τὴν ἐκδοσὶν χρημάτων, 3) εἰς τὴν μετάβασιν εἰς τὰ ἐκδοτικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς, κατ' ἀρχὰς μὲν εἰς Βιέννην, ἀργότερον δὲ εἰς Λειψίαν⁴, 4) εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναμονῆς ἐπὶ δίμηνον ἐν τῷ «καθαρηθρίῳ» τοῦ Συμπινίου, ἐν τῇ «λαζαρέτῃ»⁵, καὶ πολλῶν μᾶλλον 5) εἰς τὴν ἀρνησιν τοῦ πατριαρχείου νὰ παραχωρήσῃ τὴν σχετικὴν ἀδει-

1. Αὐτόθι, στ. 942.

2. Αὐτόθι, στ. 943. Φαινομενικῶς παράδοξος ἐπίσης τυγχάνει ἡ τοποθέτησις τοῦ Βλεμμύδου ὑπὸ τε τῶν συγχρόνων αὐτοῦ, ὡς καὶ τῶν μεταγενεστέρων, καὶ μέχρι τῶν τῆς σήμερον, ἄλλοτε μὲν εἰς τὸ κατὰ τῆς Δύσεως στρεφόμενον στρατόπεδον τῆς Ἀνατολῆς, ἄλλοτε δὲ εἰς τὸ τῆς Δύσεως. Οὕτω παρουσιάζεται ἐνταυτῷ ὑπέρμαχος τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως.

3. Π. Χρήστου, ἐνθ' ἄνωτ., στ. 942.

4. Ὁ Βουλευσῆς προετίθετο νὰ ἐκδώσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Βλεμμύδου ἐν Βιέννῃ. Πρὸς τοῦτο ἔγραψε πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ διαμένοντα ἰατρὸν Ἰωάννην Γιανώταν (βλ. κώδ. 6020 (513), σ. 186), παρακαλῶν αὐτόν, ὅπως μεριμνήσῃ διὰ τὴν πρὸς ἐκδοσὶν ἀπαραίτητον ἀδειαν. Φαίνεται ὅτι ὑφίσταντο ὀρισμένοι περιορισμοὶ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, προκειμένου νὰ πραγματοποιηθῆ ἐν Βιέννῃ ἐκδοσίς τις εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὅτε ὁ Βουλευσῆς μετέβη εἰς Βιέννην ἀντεμετώπισε πολλὰς δυσχερείας (βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Μανασσῆν Ἡλιάδην, κώδ. 6020 (513), σ. 263), ἐκ τε τοῦ φόρτου ἐργασίας τῶν τυπογράφων, τοῦ ὕψους τῆς ἀναγκαίας δαπάνης πρὸς ἐκτύπωσιν τοῦ βιβλίου καὶ τῆς μὴ ὑπάρξεως δυνατότητος ταχεύει περατώσεως τῆς ἐκτύπωσεως αὐτοῦ. Κατ' ἀρχὰς ἀπηυθύνθη εἰς τὸν ἐκδότην Joseph Baumeister, ἀλλ' οὗτος ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐτύγχανεν ἀεμπεπλεγμένος πολλοῖς τε καὶ ἄλλοις καὶ μάλιστα τῷ Πολυζῶν Λαμπανιτζιώτῃ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐζήτησε ποσὸν «ἀήθες» διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ἦτοι τριάκοντα δύο ἀργυροῦς διὰ μίαν κόλλαν. Οὕτως ὁ Βουλευσῆς κατέληξεν εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ πραγματοποιηθῇ τὴν ἐκδοσὶν ἐν Λειψίᾳ, ἐνθα ἤλπιζεν ὅτι «ἐν βραχεῖ διαστήματι» τὸ ἔργον του θὰ εὐωδοῦτο καὶ ὅτι «βραχυτέρα» θὰ ἦτο ἡ τῶν χρημάτων δαπάνη.

5. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Μανασσῆν Ἡλιάδην, ἐνθ' ἄνωτέρω.

αν πρὸς ἔκδοσιν, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι πεποίθησις ἀκράδαντος καὶ ὑψίστη σκοπιμότης ἠνάγκασαν τὸν Βουλευσμᾶν νὰ προβῆ εἰς τὴν ἐνέργειάν του ταύτην. Ἡ μόνη ὑποχώρησις, ἡ ὁποία ἐγένετο πρὸ τῶν προαναφερθεισῶν δυσχερειῶν, ἦτο ἡ ἀποσιώπησις τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ ἐν τῇ ἐκδόσει, σημειωθέντος μόνον τοῦ ὀνόματος τοῦ χρηματοδότη, τοῦ Παναγιώτου Χατζηνίκου. Τοῦτο τὸ ἔπραξε, διότι, ὡς ὁ ἴδιος ἐτόνιζεν¹, «οἱ καιροὶ» ἦσαν λίαν πονηροί, μὴ ἐπιδεχόμενοι ἀνοικτὰς προκλήσεις.

Ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ προρρηθέντα εἶναι δυνατόν νὰ εὔρη τις τὸν μίτον τῶν κινήτρων καὶ ἐπιδιώξεων τοῦ Βουλευσμᾶ, ἐὰν προσέτι λάβῃ ὑπ' ὄψιν καὶ ἑτέραν προσπάθειαν αὐτοῦ. Αὕτη, ἐξωτερικῶς καὶ ἐπιφανειακῶς ἐξεταζομένη, οὐδεμίαν παρουσιάζει σχέσιν πρὸς τὸ ἐκδοτικὸν τῶν βλεμμυδεῶν ἔργον τοῦ Βουλευσμᾶ, ἐσωτερικῶς ὁμως, ἦτοι ἐξ ἐπόψεως περιεχομένου καὶ ἐπιδιωκομένων σκοπῶν θεωρουμένη, εἶναι δυνατόν, ἐν τινι βεβαίως μέτρῳ, νὰ θεωρηθῇ σχετικὴ πρὸς αὐτό. Πρόκειται περὶ τῆς προσπαθείας τοῦ Βουλευσμᾶ, ὅπως λύσῃ τὸ πρόβλημα τῆς γνησιότητος τῶν συγγραμμάτων τοῦ ἁγίου Μακαρίου. Ἡ γνησιότης αὕτη ἐζηρτάτο ἐκ τοῦ κατὰ πόσον ὑπῆρχον μασσαλιανικαὶ ἢ μὴ ἰδέαι ἐν αὐτοῖς. Οὕτως ἐδίδετο ἡ εὐκαιρία εἰς τὸν Βουλευσμᾶν νὰ ἀσχοληθῇ περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο, ὅπερ ἐτύγχανεν εἰς αὐτὸν λίαν προσφιλές. Τὸ πρόβλημα ὁμως τοῦ μασσαλιανισμοῦ κατὰ τὸν ΙΔ' αἰ. συνεδέθη στενώτατα πρὸς ἐκεῖνο τοῦ ἡσυχασμοῦ, τὸ δὲ πρόβλημα τοῦ ἡσυχασμοῦ ὑπῆρξεν ἡ κυρία αἰτία τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῆς Ἐκκλησίας². Ἐξ ἄλλου ἡ ἀναγέννησις τοῦ ΙΔ' αἰ. ἔσχε τοὺς προδρόμους αὐτῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων, καὶ δὴ ὡς εἰς τῶν κυριωτέρων, δέον νὰ συγκαταλεχθῇ ὁ Νικηφόρος Βλεμμύδης³. Ἄραγε εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὑψίσταται μία γραμμὴ, ἥτις ἐνώνει τὰ πνευματικὰ προβλήματα τοῦ Βλεμμύδου καὶ τῆς ἐποχῆς του μετὰ τῶν προβλημάτων τῶν ἀπασχολησάντων τὴν Ἐκκλησίαν κατὰ τὰς ἡσυχαστικὰς ἐριδας τοῦ ΙΔ' αἰ. καὶ μετὰ τῶν ἀναφανέντων κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸ ἐγγὺς παρελθόν, ἦτοι τὸν ΙΗ' αἰῶνα; Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ὑποστηρίξωμεν τοῦτο, ἐφ' ὅσον σχετικὴ μελέτη, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν ἐγένετο μέχρι τῆς σήμερον, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι δυνάμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων νὰ υποθέσωμεν τοῦτο.

1. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Ναοὺμ Μόσχαν, κῶδ. 6020 (513), σ. 306. Περὶ τοῦ ὅτι τὸ βιβλίον ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ, ἐσημειώθη τὸ πρῶτον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ὑπὸ τοῦ Γ. Ζαβίλα, ἔργ. μν., σ. 276 καὶ τοῦ Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ. 613.

2. Πρβλ. Γ. Παπαμιχαήλ, Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς, ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1911, σ. 14 - 15.

3. Τοῦτο δὲν ἔχει δεόντως τονισθῆ, μὴ ἐξετασθείσης εἰσέτι ἐπισταμένως καὶ συστηματικῶς, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, τῆς σχέσεως τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ πρὸς τὸν Νικηφόρον Βλεμμύδην. Ὁ Π. Χρήστου, ἔργ. μν., σσ. 941 καὶ 943, ἀναφέρεται διὰ χαρακτηριστικῶν λακωνικῶν φράσεων εἰς τὴν σχέσιν ταύτην.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔζη ὁ Βουλευσμᾶς, ἐν μὲν τῇ Δύσει παρουσιάζετο ἀνανέωσις τῶν δυνάμεων τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ διὰ τῆς ἀναπτύξεως κυρίως τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολῇ παρατηρεῖτο τρισσὴ τις προσπάθεια, πρῶτον ὡς μίμησις καὶ τυφλὴ ἀκολουθία τῶν ἐν τῇ Δύσει νεωτεριστικῶν, ὕλιστικῶν κυρίως τάσεων, δεύτερον ὡς συγκερασμὸς τῶν τῆς διαφωτίσεως μετὰ τῶν τῆς παραδόσεως στοιχείων καὶ τρίτον ὡς ἀναβαπτισμὸς εἰς τὰ τῆς πλουσίας παραδόσεως νάματα¹. Ὁ Βουλευσμᾶς τάσσεται ἀνεπιφυλάκτως κατὰ τῶν δύο πρώτων τάσεων, τοποθετῶν ἑαυτὸν ἐκθύμως εἰς τὴν τρίτην τάσιν, ἣτις καὶ ἠρίθμει τοὺς ὀλιγωτέρους λογίους. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ἐζήτησε τὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ Γένους. Αὐταὶ θὰ ἐπετυγχάνοντο διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ κατὰ ἑλληνοπρεπῆ τρόπον τελείας ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσης, συμμορφώσεως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς Ἐκκλησίας, τελείας, κατὰ τὸ δυνατόν, γνώσεως τῆς ἱστορίας καὶ ἀναβαπτίσεως εἰς τὴν ὀρθόδοξον παράδοσιν. Ἡ ἀναγεννητικὴ αὕτη προσπάθεια τοῦ Βουλευσμᾶ δὲν εὔρε τὴν δέουσαν ἀπήχησιν οὔτε κατὰ τὴν ἐποχὴν του οὔτε ἀργότερον. Ὁ Βουλευσμᾶς, ὡς καὶ οἱ ὁμόφρονες αὐτῶ, ἐθεωρήθησαν ἀσυγχρόνιστοι ὡς πρὸς τὸν πολιτισμὸν, δεισιδαίμονες καὶ ἀνεδαφικοί. Οὗτος ὑπῆρξεν ἀσφαλῶς ὁ λόγος, ἔνεκα τοῦ ὁποίου ἡ ἐκδοσις τῶν ἔργων τοῦ Βλεμμύδου συνήντησεν ἀντίδρασιν, ἡ δὲ διάδοσις αὐτῶν προσέκρουσεν εἰς ἀνυπερβλήτα ἐμπόδια. Οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ ὑφίσταται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, προετιμῶντο τὰ ἐκ τῆς Δύσεως μεταγλωττιζόμενα συγγράμματα²,

1. Πρβλ. Ν. Ζαχαροπούλου, ἔργ. μν., σ. 470. Περὶ τῶν τάσεων τούτων ἕκαμιν λόγον πολλοί, ἐν οἷς ὁ Μ. - J. le Guillou, ἔργ. μν., σ. 95 κ.ε., ὁ Α. Γερομυχαλός, Κωνσταντῖνος Οικονόμος ὁ ἐξ Οικονόμων καὶ ἡ ἐποχὴ του, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1964, κυρίως ἐν σ. 70, ὁ Α. Papaderos, Μετακένωσις, das kulturelle Zentralproblem des neuen Griechenland bei Koraïs und Oikonomos, Mainz 1962, ἐν κλειστοῖς τόποις, ὁ Α. - Α. Ταχιάος, Περὶ πνευματικῶν ρευμάτων εἰς τὴν σλαβικὴν ὀρθοδοξίαν κατὰ τὸν 18ον καὶ 19ον αἰῶνα, ἀνάτυπον ἐκ τοῦ 2ου τόμου τοῦ σεμιναρίου Θεολόγων Θεσσαλονίκης, «Ὁρθόδοξος πνευματικότης - χριστιανισμὸς - μαρξισμὸς», ἐν Θεσσαλονίκῃ 1968, σ. 66 κ.ε. Σημειωτέον ὅτι μέχρι σήμερον δὲν ἐμελετήθη δεόντως καὶ δὲν διηυκρινίσθη ἐπακριβῶς ἡ στάσις ἐναντι τῶν πνευματικῶν προβλημάτων τοῦ ΙΗ' αἰ. τῶν κυριωτέρων ἔστω λογίων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτῶν εἰς δύο κυρίως μερίδας, τῶν συντηρητικῶν καὶ φιλελευθέρων, νομίζομεν ὅτι δὲν ἀναποκρίνεται ἀπολύτως εἰς τὴν πραγματικότητα. Ἴσως ἔδει νὰ γίνῃ τρισσὴ τις διάκρισις· εἰς ἄκρως συντηρητικούς, εἰς μετριοπαθεῖς καὶ εἰς φιλελευθέρους. Τὸν Βουλευσμᾶν ἀνεπιφυλάκτως κατατάσσομεν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἄκρως συντηρητικῶν, παρέχοντες ὡς ἀψευδῆ μαρτυρίαν πρὸς τοῦτο καὶ τὸ ἐκδοτικὸν καὶ συγγραφικὸν αὐτοῦ ἔργον.

2. Ὁ Σαμουὴλ Χαντζερῆς προέτρεπε τὸν λόγιον Νικόλαον Καρατζᾶν, ἐν τινὶ ἐπιστολῇ αὐτοῦ νὰ μεταφράσῃ σύγγραμμά τι ἐκ τῆς ξένης. Κατὰ τὸν Ι. Νεγουλόν, Ἱστορία τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς νεωτέροις Ἑλλήσι, ἐν Ἀθήναις 1870, μετάφρ. Ὀλυμπίας Ι. - Ν. Ἀββότ, σ. 50, ὁ Σαμουὴλ ὑπῆρξεν ὑπέρμαχος τῆς ἀπόψεως περὶ τῆς ἀδερῆτου ἀνάγκης μεταγλωττίσεως ξένων, ἐν τῇ Δύσει ἐκδοθέντων συγγραμμάτων, δοκίμων ἀνδρῶν, οὐχὶ δὲ προσφοράς τῶν προϊόντων τῆς ματαίας φιλοτιμίας τῶν Ἑλλήνων λογίων. Πρβλ. Μ. Γεδεών, Σαμουὴλ τοῦ Χαν-

άτινα έχαρακτηρίζοντο διά τὸ ὑποπτον, ἐν πολλοῖς ὑποκρυπτόμενον περιεχόμενον αὐτῶν¹. Ὁ Βουλευσμᾶς εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκη νὰ ἐνθαρρύνῃ τὸν φίλον του Χρυσάνθου Καραβίαν εἰς τὴν διανομὴν τῶν ἀποσταλέντων πρὸς αὐτὸν ἀντιτύπων τῆς ἐκδόσεως τοῦ Βλεμμύδου, ἐξ ἧν εἶχεν εἰς χεῖρας του τριακόσια εἴκοσι σώματα². Οὗτος ἔδει εὐθαρσῶς νὰ διανεμῇ ταῦτα καὶ εἰς ἕτερα πρόσωπα κατὰ τὴν κρίσιν αὐτοῦ³. Ἡ ἐνέργεια αὕτη τοῦ Βουλευσμᾶ δηλοῖ ὅτι ὁ Χρυσάνθος εἶχε σοβαρὰς ἐπιφυλάξεις, παρ' ὅλον ὅτι συνεδέετο διὰ στενῆς μετὰ τοῦ Βουλευσμᾶ φιλίας.

Παρά ταῦτα γνωρίζομεν ὅτι ὁ Βουλευσμᾶς ἐπεχείρησε, καὶ δὴ ἐπιτυχῶς, νὰ διανεμῇ τὸ ἐκδοθὲν βιβλίον εἰς ὄλας τὰς περιοχὰς τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου πνευματικῆς ἐπικρατείας. Ἡ διανομὴ θὰ ἐγίνετο, ὡς ὁ ἴδιος ἀνέφερεν, εἰς Μακεδονίαν, Ἡπειρὸν, Θράκην καὶ Κωνσταντινούπολιν, οὐχὶ βεβαίως διὰ τοῦ Χρυσάνθου, ἀλλὰ δι' ἑτέρων προσώπων. Ὁ Χρυσάνθος ὤφειλε νὰ ἀποστείλῃ, πλὴν τῶν ἑκατὸν σωμάτων, τὰ ὅποια θὰ διένεμεν ἐν Σμύρνῃ «τοῖς σπουδῆν ἀληθινὴν ἔχουσιν ἐγκύψαι τούτοις καὶ ἔρωτα... φιλολόγοις», καὶ ἕτερα σώματα εἰς τὴν Πάτμον⁴, εἰς τὴν Χίον, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Πελοπόννησον. Ἐτέρα ὑποχρέωσις τοῦ Χρυσάνθου, καθορισθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βουλευσμᾶ, ἦτο νὰ ἀπευθύνῃ οὗτος πρὸς τὸν Παναγιώτην Χατζηνίκου εὐχαριστήριον ἐπιστολὴν, ἣτις συγχρόνως θὰ ἦτο δηλωτικὴ τῆς παραλαβῆς ἐκ μέρους του τῶν βιβλίων⁵. Ἐξ ἄλλου ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Βουλευσμᾶ πληροφοροῦμεθα ὅτι ἀπεστάλησαν δεκαπέντε σώματα εἰς τὸν Γαβριὴλ Καλλονᾶν, ἵνα δι' αὐτῶν προμηθεύσῃ τὸν ἐν

τζερῆ, πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιστολαὶ ἀνέκδοτοι, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 143 καὶ 144, ἐνθα καὶ ἐν σ. 145 κ.έ. ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐπιστολή.

1. Ὡς τοιαῦτα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθοῦν ἐπὶ παραδειγματι τὰ ὑπὸ τοῦ Νικοδήμου Ἀγιορείτου συγγραφέντα «Ἀόρατος πόλεμος», ἐν Βενετίᾳ 1796¹ καὶ «Πνευματικὰ γυμνάσματα», ἐν Βενετίᾳ 1800¹.

2. Πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου προετίθετο ὁ Βουλευσμᾶς νὰ ἀποστείλῃ εἰς τὸν Χρυσάνθου ἑξακόσια σώματα. Βλ. 5ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρυσάνθου καὶ Ἀγάπιον, κῶδ. 6020 (513), σ. 226.

3. Βλ. 6ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρυσάνθου καὶ Ἀγάπιον, κῶδ. 6020 (513), σ. 307, καὶ ἐπιστολὴν πρὸς Χρυσάνθου, Γαβριὴλ καὶ Θεοφάνην ἀδελφον, κῶδ. 6020 (513), σ. 330 καὶ 332.

4. Γνωρίζομεν ὅτι τὰ ἔργα τοῦ Βλεμμύδου ἀπεστάλησαν εἰς Πάτμον πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς ἐκεῖ σχολῆς Δανιὴλ Κεραμέα. Βλ. σχετικῶς ἐπιστολὴν Χρυσάνθου Καραβία πρὸς Κεραμέα, ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ Σ. Σολομωνίδου, Οἱ δύο πρῶτοι τῆς Εὐαγγελικῆς Σχολῆς διευθύνται, Ἱερόθεος Δενδρινός καὶ Χρυσάνθος Καραβίας, ἐν Σμύρνῃ 1879, σ. 26 - 28. Τὸ σχετικὸν ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς περὶ τῆς ἀποστολῆς βιβλίων εἰς Πάτμον καὶ παρὰ Ε. Legrand, ἔργ. μν., σ. 438.

5. Βλ. 6ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρυσάνθου καὶ Ἀγάπιον, ἐνθ' ἄνωτέρω. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ἐν τρίτον τῶν ἀποσταλέντων πρὸς Χρυσάνθου βιβλίων θὰ διετίθετο ἐν Σμύρνῃ, τὰ δὲ δύο τρίτα εἰς τόσας ἄλλας πόλεις καὶ περιοχὰς, γίνεται ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ Σμύρνη κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ὑπερεῖχε σημαντικῶς τῶν ἄλλων πνευματικῶν κέντρων.

«Μισκόβιτς» Γεώργιον Πάταν και τὸν παπα - 'Εβρέτην¹, τὸν ἐν Σιζόρη Γεώργιον και Δημήτριον, τὸν ἐν Πέστη Ναούμ Μόσχαν, φροντίδι τοῦ ὁποῦλου ἔδει νὰ ἐπιδοθοῦν δύο σώματα, ἀνά ἓν εἰς τὸν Βελιγραδίου Σωφρόνιον και εἰς τὸν ὁμώνυμον αὐτῷ ἐξάδελφον, τὸν ἀξιοτάτον ἱατρὸν 'Ιωάννην Γιανώταν, τοὺς ἱατροὺς 'Ακαρνανίτας Χριστόδουλον και υἱὸν αὐτοῦ και τὸν ἀπὸ Σιατίστης Μιχαήλ². Διὰ τοῦ εἰδικοῦ διανομέως τῶν βιβλίων Γαβριήλ τοῦ ἐξ 'Αγίας Τριάδος, τοῦ ἀποκαλουμένου ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ ἀπιστοῦ Βλεμμυδοφόρου», ἐδόθη τὸ σύγγραμμα εἰς τὸν ἐπίσκοπον Λαρίσης Μελέτιον³. Προσέτι, ὡς φαίνεται, ἀπεστάλη τοῦτο εἰς τὸν Λυτζᾶς Διονύσιον, διὰ τοῦ ὁποῦλου ἀντίτυπον ἐπεδόθη εἰς τὸν συμπατριώτην τοῦ Βουλευσῆ και ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Διονυσίου τελοῦντα διδάσκαλον Πέτρου⁴. Ὁ Βουλευσῆς δὲν ἐλησμόνησε τὸν ἀγαπητὸν αὐτοῦ φίλον Νικηφόρον Θεοτόκην, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπέστειλεν ἐπίσης ἓν σῶμα τοῦ ἐκδοθέντος βιβλίου⁵.

Παρεθέσαμεν τὸν κατάλογον τοῦτον τῶν ὀνομάτων, διότι ἀνήκει βεβαίως εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐκδόσεως και διαδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Βλεμμύδου, ἀλλὰ προσέτι, διότι δι' αὐτοῦ καθίσταται πλέον κατανοητὴ ἡ ἔκτασις τῶν γνωριμιῶν τοῦ Βουλευσῆ, ἡ μεθοδικὴ αὐτοῦ ἐνέργεια πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ ἀναληφθέντος ὑπ' αὐτοῦ ἔργου, και ὑποτυποῦται, ἐν τινι μέτρῳ, τὸ γνωστὸν και ἄλλοθεν πεδίον τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς ἐπικρατείας.

Ὁ πλήρης τίτλος τοῦ ἐκδοθέντος και διανεμηθέντος ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ βιβλίου ἔχει ὡς ἐξῆς: «Νικηφόρου μοναστοῦ και πρεσβυτέρου τοῦ Βλεμμύδου Ἐπιτομὴ λογικῆς ξυγγραφείσα Ἰωάννη δουκί τε και βασιλεῖ τῷ Βατάτζῃ περιπου τὸ ,ασβ' ἔτος τὸ σωτήριον. Κατὰ δὲ τὸ ,αχε' ἐν Αὐγούστη τῶν Βινδελικῶν τυπωθεῖσα. Ἦδη δὲ τύποις δευτέρον ἐκδοθεῖσα, μετὰ τῆς ἐπιτόμου αὐτοῦ φυσικῆς. Ἐφεξῆς δέ, ὅ τε περὶ σώματος τοῦ αὐτοῦ και περὶ ψυχῆς ἐκτέθειται λόγος. Μεθ' οὗς ὁ περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως τῆς ψυχῆς, Θεοφάνους τε τοῦ Μηδείας και Γενναδίου τοῦ Σχολαρίου, και τελευταῖον, ὅ τε περὶ πίστεως και ἀρετῆς και ἀσκήσεως τοῦ αὐτοῦ Βλεμμύδου, προηγουμένης τούτων τῆς καθολικωτέρας αὐτοῦ ἐπιστολῆς. Ἐκδέδοται δὲ φιλοτίμῳ πάντα δαπάνῃ τοῦ χριστιανικωτάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Παναγιώτου Ἰωαννίτου Χατζῆ Νίκου. Ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας. Ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρεϊτκόφ. Ἐτει ,αψπδ'».

Ὁ Βουλευσῆς προετίθετο νὰ ἐκδώσῃ τὰ συγγράμματα τοῦ Βλεμμύδου

1. Οἱ Δημήτριος Πάτας και παπα - 'Εβρέτης εἶχον μεσολαβῆσαι παρὰ τῷ Κωνσταντίνῳ Καραϊωάννου διὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς γραμματικῆς αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ.

2. Βλ. 6ην ἐπιστολὴν πρὸς Γαβριήλ Καλλονᾶν, κῶδ. 6020 (513), σ. 316-317.

3. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Μελέτιον Λαρίσης, κῶδ. 6020 (513), σ. 380 και 381. Φαίνεται ὅτι ἐχρησιμοποιοῦντο και εἰδικοί διανομεῖς τῶν βιβλίων.

4. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Διονύσιον Λυτζᾶς, κῶδ. 6020 (513), σ. 382.

5. Βλ. 3ην ἐπιστολὴν πρὸς Νικηφόρον Θεοτόκην, κῶδ. 6020 (513), σ. 324.

έν δυσι τόμοις¹, άγνωστον όμως διά ποίους άκριβώς λόγους ή έκδοσις έγένητο έν ένι τόμω. Κατ' άρχάς έπεθύμει νά περιλάβη εις τό έργον τοϋτο περισσοτέρας τοϋ Βλεμμύδου μελέτας, ώς και τινα εισαγωγήν, έν ή νά παρουσιάζηται, κατά τά είωθότα, ώς ό ίδιος έλεγεν², ό βίος τοϋ άνδρός, άπέφυγεν όμως νά πράξη τοϋτο άσφαλώς ένεκα άνυπερβλήτων δυσχερειών, τάς όποιάς έν τῷ μεταξύ συνήνητησε.

4. Τά περί έκδόσεως «Βίβλου κανονικῆς»

Ός και άνωτέρω έλέχθη, ό Βουλευσιμας έθεώρει κύριον μέλημα αϋτοϋ, αλλά και παντός ένδιαφερομένου διά τά ζητήματα τῆς Έκκλησίας, τήν ποδηγέτησιν τοϋ πληρώματος τῆς Έκκλησίας. Τοϋτο έπίστευεν ότι θα έπετυγχάνετο διά τῆς ισχύος, αλλά και τῆς έν τῇ πράξει έφαρμογῆς τῆς εκκλησιαστικῆς νομοθεσίας, ήτοι τοϋ κανονικοϋ δικαίου.

Τυχάνει γνωστόν ότι, καθ' ήν έποχήν έζη ό Βουλευσιμας, εκυκλοφόρουν χειρόγραφοι μέν συλλογαί νομοκανόνων, έν ταῖς όποιáis έπεκράτει μεγίστη άταξία, σημειουμένων ένίοτε έν αϋταῖς και κανόνων μεταξύ των άντιφατικῶν, έντυποι δέ τινες μή περιλαμβάνουσαι, είμή μόνον κατ' έκλογήν κανόνας τινάς. Ός εκ τούτου κατά τόν ΙΗ' αί. παρουσιάσθη ιδιαίτερα τισ κινήσεις περί τήν συλλογήν και εκτύπωσιν έν συνεχείᾳ τῶν συλλεχθέντων κανόνων. Εἰς εκ τῶν ένεργῶς και ποικιλοτρόπως άσχοληθέντων περί τό ζήτημα τοϋτο ύπῆρξεν ό Βουλευσιμας.

Κατά τό έτος 1784, εύρισκόμενος έν Λειψία, εἰργάσθη επί έξάμηνον³ εις τήν τακτοποίησιν σχετικοϋ ύλικοϋ⁴, τό όποῖον είχεν έν τῷ μεταξύ συγκεντρώσει. Η συλλογή τοϋ ύλικοϋ διήρκεσεν επί μακρόν χρόνον. Πολύ πιθανόν ήρχισεν ό Βουλευσιμας τήν συλλογήν τούτου, ότε περιώδευεν ανά τάς περιοχάς τῆς κυρίως Έλλάδος και ώλοκλήρωσε τοϋτο, ότε εύρέθη έν ταῖς πλουσίαις βιβλιοθήκαις Βενετίας, Κωνσταντινουπόλεως, Βιέννης, Βουκουρεστίου και Ίασίου. Η κατά τό θέρος τοϋ 1784 έργασία αϋτοϋ έν Λειψία άφεώρα εις τήν ένδελεχεστάτην μελέτην τοϋ συλλεχθέντος ύλικοϋ και τήν άπόδοσιν αϋτοϋ εις τήν όριστικήν μορφήν του⁵. Περί τούτου έκαμε λόγον εις τόν γνώριμον αϋτοϋ Ναούμ Μόσχαν⁶ διά τῶν έξῆς· ατοϋτο δέ έστι συναγωγή πάντων τῶν άπ' άρχῆς όρισθέντων έν τε ταῖς κατά τόπον και οικουμενικαῖς συνόδοις έν Αγίῳ Πνεύματι θειοτάτων κανόνων, και ὧν ιδιαίτερον τῶν θεοφόρων ήμῶν πατέρων έξέθετα

1. Βλ. 5ην έπιστολήν πρὸς Χρϋσανθον και Άγάπιον, ένθ' άνωτ., σ. 226.

2. Βλ. 2αν έπιστολήν πρὸς Ναούμ Μόσχαν, ένθ' άνωτ., σ. 306.

3. Βλ. 2αν έπιστολήν πρὸς Άλέξανδρον Μαυροκορδάτον, κῶδ. 6020 (513), σ. 318.

4. Βλ. 2αν έπιστολήν πρὸς Ναούμ Μόσχαν, ένθ' άνωτ., σ. 306.

5. Αϋτόθι.

6. Αϋτόθι.

ἐκαστος, συλλεγεῖσά τε ἐκ διαφόρων ἐκδόσεων ἐπιμελῶς παρ' ἐμοῦ καὶ συμπληρωθεῖσα, ὡς οἶόν τε μοι ἦν καταλλήλως διὰ τῆς πρὸς ἀλλήλους τῶν ὄρων ταυτῆς ὑποθέσεως. Καὶ ὡς μοι ἐπὶ πᾶσι δέδοται χάρις καὶ δυνάμις τροπαρολογηθεῖσα ἐναρμονίως ζύμπασα ἐν μιᾷ οὐ πάνυ ὀγκώδει βίβλῳ εἰς κοινὴν εὐφροσύνην καὶ ὠφέλειαν καὶ τέρψιν». Κατὰ ταῦτα, λοιπόν, δὲν ἦτο μικρὸν καὶ ἀσήμαντον τὸ ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ προετοιμασθὲν ἔργον. Ἀποστείλας πρὸς τὸν Ναοῦμ Μόσχαν τὰ χειρόγραφα αὐτοῦ, προέτρεπεν αὐτὸν ὅπως ἀναγνώσῃ ταῦτα, διὰ νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ἀξίαν των καὶ παράσῃ τὴν βοήθειάν του πρὸς ἐκδοσιν αὐτῶν¹. Ἐκ τοῦ γεγονότος ὁμοῦς ὅτι μετὰ τὰ ὡς ἄνω συμβάντα δὲν ἀκολουθεῖ ἕτερα τίς ἐπιστολὴ τοῦ Βουλευσμᾶ πρὸς τὸν Μόσχαν, συμπεραίνομεν ὅτι ταῦτα δὲν ἐξεδόθησαν² καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μόσχα ἀπάντησις ἦτο ἀρνητικὴ.

Αὕτη πάντως δὲν ὑπῆρξεν ἡ τελευταία προσπάθεια τοῦ Βουλευσμᾶ πρὸς ἐκδοσιν βιβλίων.

δ. Τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον» τοῦ Φωτίου

Ἐτέρα προσπάθεια τοῦ Βουλευσμᾶ, ἣτις ἔσχε τὸ αὐτὸ ὡς ἡ προηγουμένη ἀποτέλεσμα, ὑπῆρξεν ἡ σχετικὴ πρὸς ἐκδοσιν τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον» τοῦ Φωτίου.

Μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου, καὶ ἐνῶς ἠγωνίζετο νὰ εὕρῃ τὸ πρὸς ἐκδοσιν τοῦ «Κανονικοῦ» αὐτοῦ ἀπαραίτητον ὕλικόν, συνεχέντρωνεν ὅ,τι ἦτο χρήσιμον εἰς αὐτὸν διὰ τὴν ἐκδοσιν τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον». Φαίνεται ὁμοῦς ὅτι συνήντησε πολλὰς δυσχερείας εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῶν χειρογράφων λόγῳ τῶν ὑφισταμένων μεταξύ των ἀξιολόγων διαφορῶν. Τὰς δυσχερείας ταύτας ἐγνώρισεν³ εἰς τὸν ἐν Σμύρνη διαμένοντα κατὰ τὸ ἔτος 1781 Μακάριον Κορίνθου, τοῦ ὁποῦ, ὡς ἀνέφερεν, ἦτο τοῖς πᾶσι γνωστὴ ἢ τε σύνεσις καὶ σοφία, ἡ περὶ τὴν φιλοσοφίαν ἐνασχόλησις του, ὡς καὶ ἡ περίφημος ἐξ ἀνεκδότων χειρογράφων συλλογὴ του⁴. Ὁ Βουλευσμᾶς, ἀποταθεὶς πρὸς τὸν Μακάριον, ἔτρεφε σοβαρὰν ἐλπίδα νὰ λάβῃ παρ' αὐτοῦ βοήθειαν καὶ οὕτω νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἀπορίας, εἰς ἣν εὕρισκετο. Πρὸς τοῦτο ὑπέβαλε τὴν παράκλησιν πρὸς τὸν Μακάριον, ὅπως,

1. Αὐτόθι, σ. 306. Πρὸς τὸν Μόσχαν ἀνέφερε καὶ τὸ ἀπαιτηθὸν πρὸς ἐκδοσιν τοῦ ἔργου ποσόν, γράφων· «οὐ πλείων τῶν ἐνταῦθα πολιτευομένων χιλίων ταλλήρων οἶμαι ἔσται».

2. Ἐρευνήσαντες τοὺς καταλόγους ἐκδοθέντων βιβλίων κατὰ τὸν ΙΗ' αἰ., δὲν εὕρομεν ἐν αὐτοῖς τοῦτο.

3. Βλ. 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Μακάριον Κορίνθου, κῶδ. 6020 (513), σ. 160 καὶ 161.

4. Περὶ τῆς συλλογῆς τῶν χειρογράφων ὁ Βουλευσμᾶς, ἐνθ' ἀνωτέρῳ, ἔγραφεν ὅτι ὁ Μακάριος δίκην μελίσης συνεχέντρωσε ταῦτα ἐκ τε τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Πάτμου, τῆς Χίου, τῶν νήσων καὶ τοῦ Ἄθωνος.

ἐὰν ἐγνώριζέ τι περὶ τοῦ θέματος, ὅπερ τὸν ἀπησχόλει, καταστήσῃ τοῦτο εἰς αὐτὸν γνωστὸν. Συγκεκριμένως ἐνδιεφέρετο νὰ πληροφορηθῇ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀποριῶν καὶ λύσεων τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον», ὡς καὶ τὰ σχετικὰ περὶ τῆς «τάξεως» αὐτῶν, καθ' ὅτι αὕτη παρουσιάζετο ὄλως διάφορος ἐν τοῖς κώδικιν, οὗς οὗτος εἶχεν ἀνά χεῖρας. Εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὑφίστατο κατάλογός τις τῶν «ἀποριῶν» ἐν τινι χειρογράφῳ ἐκ τῶν τοῦ Μακαρίου, ἐζήτει, ὅπως ἀντιγραφῇ καὶ ἀποσταλῇ οὗτος εἰς αὐτόν, ὑποσημειουμένης συγχρόνως τῆς ἀρχῆς ἐκάστης λύσεως. Οὕτω πως θὰ ἠδύνατο, συγκρίνων καὶ τοῦτον τὸν κατάλογον μετὰ τῶν παρ' ἑαυτῷ, νὰ εὔρη τὴν συμφωνίαν τῶν «ἀποριῶν». Πρὸς τούτοις ἠρώτα τὸν Μακάριον, ἐὰν εἶχε ὑπὸ τὴν κατοχὴν του κατάλογον τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ¹, τὸν ὁποῖον ὠρισμένοι, ὡς ἐτόνιζεν, ἐπέγραφον εἰς τὸν Ἰωάννην Ζωναρᾶν.

Ὁ Μακάριος Κορίνθου ἀνταπεκρίθη εἰς τὴν παράκλησιν τοῦ Βουλευσμᾶ καὶ ἐπληροφόρησε τοῦτον² περὶ τῆς ἀντιγραφῆς ἐν Σμύρνη τῶν καταλόγων τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Γλυκᾶ καὶ προσέτι περὶ τῆς ἀδυναμίας νὰ ἀχθῇ τις διὰ τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον» εἰς συμπέρασμα πορίζον τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος περὶ τῶν «ἀποριῶν». Ὁ Μακάριος καθίστα συγχρόνως εἰς τὸν Βουλευσμᾶν γνωστὸν ὅτι αἱ «Ἱερολογίαι» εἶχον ἐκδοθῆ ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Βουλγάρους ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ τοῦ Θεοδωρήτου³. Ὁ Βουλευσμᾶς ὁμοίως κάλλιον τοῦ Μακαρίου ἐγνώριζεν ὅτι ἐν τῷ 5ῳ τόμῳ τῆς ἐκδόσεως τῶν συγγραμμάτων τοῦ Θεοδωρήτου δὲν περιλαμβάνοντο ἅπασαι αἱ «ἀπορίαι», ἀλλὰ μόνον εὐάριθμοι, ἐνῶ αὗται συνεποσοῦντο εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων ὀκτώ⁴. Ἐπειδὴ ὁ Βουλευσμᾶς δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν κώδικά τινα, ὅστις νὰ περιελάμβανε τὸν ἀριθμὸν τοῦτον τῶν ἐρωταποκρίσεων, διὰ τοῦτο παρεκάλεσεν ἐν συνεχείᾳ τὸν Μακάριον, ὅπως πληροφρήσῃ αὐτόν περὶ τυχὸν ὑπάρχοντος τοιοῦτου κώδικος. Βεβαίως θὰ ἦτο προτιμότερον δι' αὐτόν νὰ τοῦ ἀπεστέλλετο ὁ ἴδιος ὁ κώδιξ ἢ ἔστω ἀντίγραφον αὐτοῦ.

1. Ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπιστολιμαῖον σύγγραμμα τοῦ Μιχαὴλ Γλυκᾶ, τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Βίαι τὰς ἀπορίας τῆς θείας Γραφῆς κεφάλαια», ἐν ᾧ ἐδίδοντο λύσεις εἰς 95 ἀπορίας μοναχῶν καὶ φίλων τοῦ συγγραφέως. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Σαφρονίου Εὐστρατιάδου ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον ἐν Ἀθήναις 1906¹, σ. 740, καὶ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1911², σ. 500. Ἀξία προσοχῆς τυγχάνει ἡ πληροφορία τοῦ Βουλευσμᾶ ὅτι τοῦτο ἐπεγράφετο εἰς τὸν Ἰωάννην Ζωναρᾶν.

2. Βλ. 2αν ἐπιστολὴν πρὸς Μακάριον Κορίνθου, κώδ. 6020 (513), σ. 176 - 177.

3. Οἱ πέντε τόμοι, οἱ περιλαμβάνοντες τοῦ Θεοδωρήτου, ἐπισκόπου Κύρου, «τὰ σωζόμενα», ἐτυπώθησαν ἐλληνιστὶ καὶ λατινιστὶ ἐν Χάλλῃ (1768 - 1775).

4. Ὁ Β. Στεφανίδης, ἔργ. μν., σ. 428, σημειοῖ ὅτι αἱ ἐρωταποκρίσεις ὑπερέβαινον τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων, δίδων ἐν παρενθέσει τὸν ἀριθμὸν τῶν τριακοσίων εἴκοσι τεσσάρων. Τὸ πρόβλημα τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐρωταποκρίσεων, ὡς καὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν, ἀπησχόλησε πολλούς, ἐν οἷς προσφάτως τὸν Στ. Σάκκον, Περὶ Ἀναστασιῶν Συναγμάτων, ἐν Θεσσαλονίκῃ 1964, σ. 144 κ.ε.

Ἡ περὶ τὸ πρόβλημα τοῦτο ἔρευνα τοῦ Βουλευσμᾶ συνεχίσθη καὶ ὅτε εὐρίσκετο οὗτος, κατὰ τὸ ἔτος 1782, ἐν Βουκουρεστίῳ. Ἐκ Βουκουρεστίου ἐνδιεφέρθη¹ διὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐν τῇ Καισαρικῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Βιέννης χειρόγραφα τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου.

Ἡ ἐπεξεργασία τῶν συγγραμμάτων τοῦ Φωτίου ἐπερατώθη ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ κατὰ τὸ ἔτος 1783, ὅτε οὗτος εὐρίσκετο ἐν Λευσίᾳ, ἀσχολούμενος περὶ τὴν ἐκδοσὶν τῶν ἔργων τοῦ Βλεμμύδου. Μετὰ τὴν περάτωσιν τῆς κριτικῆς ταύτης ἐργασίας τῶν ἐρωταποκρίσεων, δὲν ἀπέμενε πλέον, εἰμὴ νὰ εὐρεθῇ ὁ χρηματοδότης διὰ τὴν ἐκδοσὶν. Ἐκ τῶν πολλῶν γνωρίμων καὶ φίλων του προετίμησε τὸν ἡγεμόνα πάσης Μολδαβίας Ἀλέξανδρον Κωνσταντίνου Μαυροκορδάτον. Πρὸς αὐτὸν ἀπηύθυνε τρεῖς ἐπιστολάς εἰς διάστημα ἐνὸς ἔτους².

Ἐν τῇ 1ῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ καθίστα γνωστὸν εἰς τὸν ἡγεμόνα ὅτι εἶχε παρ' αὐτῷ δύο ἐτοιμοὺς κώδικας, περιλαμβάνοντας τὰς «Ἱερολογίας πρὸς Ἀμφιλόχιον» τοῦ Φωτίου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν τοῖς κώδιξι τούτοις διαλαμβανόμενων ἐρωταποκρίσεων ἀνήρχετο εἰς τριακοσίας. Ἡ δαπάνη, ἣτις θὰ ἀπηγεῖτο διὰ τὴν ἐκδοσὶν αὐτῶν, συνεποσοῦτο εἰς ἕξ πουργεῖα. Εἰς περίπτωσιν, καθ' ἣν ὁ ἡγεμὼν ἦτο σύμφωνος διὰ τὴν ἐκδοσὶν, ἔδει νὰ ἀποστείλῃ τὰ χρήματα εἰς τὸν Βουλευσμᾶν διὰ τοῦ Γεωργίου, ἀδελφοῦ τοῦ ἀγίου Πλαταμῶνος. Ὁ Βουλευσμᾶς ἐν τέλει ἐτόνιζε τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου, ὡς καὶ τὴν ἀναμενομένην ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ μεγίστην ὠφέλειαν.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ ἐξέφρασε πρὸς τὸν ἡγεμόνα τὴν βαθυτάτην λύπην αὐτοῦ, διότι οὗτος ὅχι μόνον δὲν ἐδέχθη τὴν πρότασίν του, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀξιὸν ἔστω καὶ ἀρνητικῆς ἀπαντήσεως, ἀναγκάσας οὕτως αὐτὸν νὰ ἀναμῆν μάτην ἐπὶ ἐξάμηνον ἐν Λευσίᾳ. Ἐπειδὴ ὁμοῦς οὗτος τὸ μὲν ἔργον αὐτοῦ ἐπεθύμει ὀπωσδήποτε νὰ φέρῃ εἰς πέρας, τὰς δὲ ἀσχολίας τοῦ ἡγεμόνος καλῶς ἐγνώριζεν, ὡς καὶ τὰς ὑπὲρ τοῦ Γένους ἀνειλημμένας πολλαπλᾶς αὐτοῦ ὑποχρεώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀσφαλῶς ὀφείλετο καὶ ἡ σιωπὴ του, διὰ τοῦτο μετέβη εἰς Ἰάσιον, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν μετ' αὐτοῦ. Δὲν ἐθεώρει ὀρθὸν νὰ ἀποταθῇ εἰς ἕτερον πρόσωπον περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἱερολογιῶν», πρὶν ἢ λάβῃ ὀριστικὴν ἀπάντησιν παρ' αὐτοῦ.

Ἐκ τοῦ περιεχομένου τῆς τρίτης ἐπιστολῆς ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ὁ ἡγεμὼν δὲν ἔδωκεν ὀριστικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν Βουλευσμᾶν περὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Ἱερολογιῶν», ἀλλὰ ὅτι ἀφῆκε μόνον ὀρισμένας ἐλπίδας εἰς αὐτὸν περὶ τῆς ἐκ μέρους του παροχῆς βοηθείας. Δοθείσης ὁμοῦς ἀνελπίστου εὐκαιρίας, ὁ Βουλευσμᾶς ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὴν παρὰ τῷ ἡγεμόνι ὑποβληθεῖσαν παράκλησιν

8. Βλ. Ἐπιστολὴν πρὸς Ἰωάννην, ἱατρὸν ἐκ Σιατίστης, κώδ. 6020 (513), σ. 186.

9. Ἡ 1ῃ ἐπιστολὴ ἀπεστάλη ἀπὸ Λευσίᾳ τὴν 13ῃν Δεκεμβρίου 1783, ἡ 2α ἀπὸ Ἰασίου τὴν 11ῃν Νοεμβρίου 1784 καὶ ἡ 3ῃ ἀπὸ Ἰασίου τὴν 23ῃν Δεκεμβρίου 1784. Αἱ ἐπιστολαὶ διεσώθησαν ἐν τῷ κώδ. 6020 (513), σ. 276 - 278, 317 - 319 καὶ 319 - 322.

αυτοῦ. Φαίνεται ὅτι τὴν 22αν Δεκεμβρίου 1784, μίαν ἡμέραν πρὸ τῆς περατώσεως τῆς γραφῆς τῆς 3ης ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν ἡγεμόνα, συνέβη μεγάλη πυρκαϊὰ ἐν Ἰασιῶ, ἀποτεφρώσασα πάντα τὰ καταλύματα τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ πυρκαϊὰ αὕτη ἐξελήφθη ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ ὡς θεῖον μήνυμα πρὸς τε τὸν ἄρχοντα καὶ πάντας τοὺς ὑπ' αὐτόν. Διὰ τοῦ μηνύματος τούτου ἀσφαλῶς ἐπεζητεῖτο ἡ μετάνοια αὐτῶν, καθ' ὅσον αἱ ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ καταβληθεῖσαι προσπάθειαι, κυρίως διὰ τοῦ κηρύγματος, εἶχον ἀποβῆ μάταιαι, μὴ ἰσχύσασαι νὰ ὀδηγήσουν εἰς μετάνοιαν. Ἰδοὺ λοιπὸν κὼ μεγαλοφωνότατος τῆς μετανοίας κήρυξ», ὡς πάλαι ποτὲ οἱ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης προφήται, ἐκήρυξε τὴν μετάνοιαν, ἔγραφε πρὸς τὸν ἡγεμόνα ὁ Βουλευσῆς. Τὴν ὁδὸν ταύτην τῆς μετανοίας ἐκαλοῦντο πάντες, ὡς ἐτόνιζε, νὰ ἀκολουθήσουν, ἵνα «μὴ καὶ φρικωδεστέρους τούτου (ὃ μὴ γένοιτο) ὁ Κύριος ἐξαποστελῆ κήρυκας». Τὸ περὶ θεομηνιῶν τοῦτο θέμα καὶ τὸ περὶ ἀνάγκης ἐπιδείξεως μετανοίας ἀνέπτυξεν ὁ Βουλευσῆς δεόντως διὰ τῆς προμνησθείσης ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν ἡγεμόνα, στηρίξας τὰς ἀπόψεις αὐτοῦ κυρίως ἐπὶ τῶν ἀγιογραφικῶν κειμένων, καὶ δὴ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Δι' ἀριστουργηματικοῦ δὲ ὄντως τρόπου συνέδεσε τὴν ὅλην ὑπόθεσιν ταύτην πρὸς τὸ ὀλοκληρωθὲν κηρυκτικὸν ἐν Ἰασιῶ ἔργον αὐτοῦ μετὰ τῆς ἀνάγκης, ὅπως τὸ ταχύτερον πληροφορηθῆ περὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἡγεμόνος σχετικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς «ἐπιπόνου ἐπιδημίας» αὐτοῦ εἰς Ἰάσιον.

Πλὴν τῆς ἱστορικῆς ἀξίας γενικῶς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθεισῶν πληροφοριῶν, αὗται δίδουν εἰς ἡμᾶς τὴν δυνατότητα νὰ ἴδωμεν ἐτι εὐκρινέστερον τὸν ὑπὸ τοῦ Βουλευσῆ ἐπιδειχθέντα ζῆλον εἰς τὸ ἔργον του, ὡς καὶ τὴν ἱκανότητα αὐτοῦ νὰ ἐκμεταλλεῖται ἀπάσας τὰς διδομένας εἰς αὐτὸν εὐκαιρίας πρὸς ἐπίτευξιν τῶν τεθέντων ὑπ' αὐτοῦ ὑψηλῶν σκοπῶν ἐξυπηρετήσεως τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Γένους¹.

Διὰ λόγους ἀγνώστους εἰς ἡμᾶς ὄλαι αἱ προαναφερθεῖσαι καὶ τόσον ἐντέχως γενόμεναι προσπάθειαι τοῦ Βουλευσῆ πρὸς ἐκδοσιν τῶν «Ἱερολογιῶν πρὸς Ἀμφιλόχιον» τοῦ Φωτίου δὲν ἐκαρποφόρησαν. Τοῦτο καθίσταται φανερόν ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Βουλευσῆς ἀργότερον, παραχειμάζων κατὰ τὸ ἔτος 1785 ἐν Χερσῶνι, ἔγραψε πρὸς τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην περὶ τῆς αὐτῆς ὡς ἀνω ὑποθέσεως². Ὁ Νικηφόρος εἶχεν ὑποσχεθῆ παλαιότερον εἰς τὸν Βουλευσῆ νὰ συνδράμῃ τὸ ἔργον τῆς ἐκδόσεως διὰ χρημάτων. Ἡ συνδρομὴ αὐτοῦ θὰ ἀφεώρα εἰς μέρος μόνον τῆς ὑπολογισθείσης δαπάνης. Μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ὁμοῦ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Βουλευσῆ παρὰ τῷ ἡγεμόνι, οὗτος ἐστράφη ἐξ ὀλοκλήρου πρὸς τὸν Θεοτόκην, προτρέψας αὐτόν, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν δαπάνην «πασῶν τῶν Ἱερολογιῶν». Τοῦτο, ὡς ὁ ἴδιος ἠρμήνευεν, ἔπραξεν, διότι ἐγνώριζε καλῶς ὅτι

1. Περὶ τῶν ἐπιδιώξεων τοῦ Βουλευσῆ βλ. 1ην ἐπιστολὴν πρὸς Ἀλέξιον Μίσσολου, ἄρχοντα ποστέλνικον, κῶδ. 6020 (513), σ. 278.

2. Βλ. 9ην ἐπιστολὴν πρὸς Νικηφόρον Θεοτόκην, κῶδ. 6020 (513), σ. 368 - 371.

ὁ Θεοτόκης ἀπὸ παντὸς ἄλλου, ἡμέρας τε πολλὰς καὶ νύκτας ὄλας περὶ Θεο-
τίου» κατηνάλωσε. Δυστυχῶς καὶ ἡ δευτέρα αὕτη προσπάθεια τοῦ Βουλευσμᾶ
ἔσχε τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν πρώτην τύχην. Οὐδεμία νύξις γίνεται ὄχι μόνον εἰς
τὰς ἐν συνεχείᾳ ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεοτόκην ἀποσταλείσας ἐπιστολάς, ἀλλὰ
καὶ εἰς οὐδεμίαν ἑτέραν πρὸς οἰονδήποτε πρόσωπον.

β. Τὰ περὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Κανονικοῦ» τοῦ Νεοφύτου τοῦ Καυσοκαλυβίτου

Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐτονίσσαμεν, ὁ Βουλευσμᾶς ἰδιαίτερος ἐνδιεφέρθη διὰ τὴν
ἐκδοσιν «Κανονικοῦ», διότι ἐθεώρει τοῦτο ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ διὰ τὴν εὐρυ-
θμον λειτουργίᾳ τῆς Ἐκκλησίας. Ὅτε ἀντελήφθη ὅτι δὲν ὑφίστατο δυνατότης
ἐκδόσεως τοῦ συνταχθέντος ὑπ' αὐτοῦ «Κανονικοῦ», ἐπεδόθη δι' ὄλων αὐτοῦ
τῶν δυνάμεων εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τρόπου διορθώσεως καὶ ἐκδόσεως τοῦ «Κανο-
νικοῦ» τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου¹. Μετὰ τοῦ Νεοφύτου συνεδέετο στενῶς
ὁ Βουλευσμᾶς, συνεργασθεὶς εἰς πλείστας ἕσας περιπτώσεις μετ' αὐτοῦ. Μία
ἐκ τῶν κυριωτέρων περιπτώσεων ὑπῆρξεν ἡ διόρθωσις ἐκ μέρους τοῦ Βουλευσμᾶ
τοῦ «Κανονικοῦ» τοῦ Νεοφύτου. Τοῦτο συνέβη τὸ ἔτος 1782, ὅτε ὁ Βουλευσμᾶς
εὐρίσκετο ἐν Βουκουρεστίῳ, ἐνθα διέμενον ἐν προβεβηκυῖα ἡλικίᾳ ὁ Νεόφυτος.
Τότε ἐδόθη εἰς τὸν Βουλευσμᾶν ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου «ἡ παρ' αὐτοῦ πονηθεῖσα...
βίβλος, ἵνα πρότερον ἀνακριθεῖσα καὶ διαιρεθεῖσα καὶ πίναξιν, ὡς εἰκός, ὑπο-
θετικοῖς καταστρωθεῖσα ἴδη ὕστερον τὸ τοῦ τύπου φῶς»². Ὁ Βουλευσμᾶς ἐκρά-
τησε τὴν «Κανονικὴν βίβλον» τοῦ Νεοφύτου ἐπὶ ἕξ ὀλοκλήρους μῆνας³, κατὰ
τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων «ἀνακρίνας αὐτὴν ἐν πολλοῖς ἀσύμφωνον εὔρεν αὐ-
τὴν», ὡς ἔγραφε⁴, «ταῖς πατρικαῖς ἡμῶν παραδόσεσιν». Ὡς ἐκ τούτου προέβη
εἰς τὰς δεούσας διορθώσεις, ὑποσημειώσας τὰ μὴ συνάδοντα ζητήματα τοῦ
βιβλίου πρὸς τὰς πατερικὰς παραδόσεις. Κατόπιν προέτρεψε τὸν Νεόφυτον νὰ
ἀποκαθάρῃ τὸ βιβλίον καὶ ἐν συνεχείᾳ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκδοσιν αὐτοῦ. Ὁ Νεό-
φυτος ὁμῶς «τὸ γῆρας διὰ τὴν ἀνακάθαρσιν προβαλλόμενος, ἀφῆκεν αὐτὴν εἰς
τὴν κρίσιν τῆς Ἐκκλησίας», ἀφοῦ ἐσημείωσε διορθώσεις τινὰς ἐν τοῖς περι-
θωρίοις τοῦ βιβλίου, βιασθεὶς ὑπὸ τοῦ Βουλευσμᾶ ἢ μᾶλλον, ὡς ἐτόνιζεν οὗτος,

1. Περὶ τοῦ Νεοφύτου Καυσοκαλυβίτου, τοῦ γνωστοῦ ὡς Νεοφύτου Πελοποννησίου, τοῦ
ἀπὸ τῆς Ἑβραίων, βλ. Γ. Ζαβίρα, ἔργ. μν., σ. 484 - 486, Κ. Σάθα, Νεοελληνικὴ φιλολογία, σ.
510 - 512, Τρ. Ἐθναγγελίδου, ἔργ. μν., τόμ. 2ος, σ. 398.

2. Βλ. Ἐπιστολὴν πρὸς Νικόλαον Μαυρογένην, ἡγεμόνα πάσης Οὐγγροβλαχίας, κῶδ.
6020 (513), σ. 403 - 407.

3. Αὐτόθι, σ. 404, καὶ 18ην ἐπιστολὴν πρὸς Χρῦσανθον, κῶδ. 6020 (513), σ. 401.

4. Βλ. Ἐπιστολὴν πρὸς Νικόλαον Μαυρογένην, ἡγεμόνα Οὐγγροβλαχίας, ἐνθ' ἀνωτ.,
σ. 404.